

קונדרים

מאמרים ועיונים בהלכה ומנהג ועניינים שונים

גליון ב'

ובזה הנעלה בא"ל המולך והפירה את שמלת טביו. בתמלה ותחננוס די יכלא
להחיה. כמאמר תבא ונתחננוס אנבילם צבי נצביה. בנכ יבא ודמנעה עב
לחיה. ובניה, כדנה דתפלה בדמעה למעלה לך הדרא דיקנא. הן עומדין להתפלל כארי. יתנשא
הבקר היה. במדיות יליע לו נמשן לו חיה. וידי אדם משונות לקבל תשננה ותפלה היא וזה פירה.
הכל מאומץ בחו בארעא נשמרא. בקרט בהיותו יוצא ובא בעקב דצאן אשר גבול ראשון נגדי
חטיא. המינקד על פי קפריס וקופריס הן האדם היה. מנחל ורבעל הנשר הקדוש אביהן של ישראל
ונמשה היה. דועה ישראל בפפרו סכר אהבה הפלה עצה הגדיל תושיה. נסם שם לו חוק נמשפט כנעני
הנמנמד חנינו נניא. כי כמו שאין להנסיף ולפרוע בניגלי דהלכות איסור ויהי ונאסר פתח לנו
כן היה. כמו כן בננסח התפלה ענינו אין כלוסיף ונמננו אין פגועה קל נפל מן סמיא. אסר. אכנס
יעשה זאת וכן אדם יחזיק בה ביד חזקה ובגיוע נפאיה. וכבר ידוע היות מנחל ורבעל בכל ענינו
ומנהגותיו דים במולך על פיו שניא שכליכו נאנשיא. כאשר העיד גבר בענז ותעצומות הרב
מקדיר מקראש זרע בפפרו סימן ב' ר"ל ע"ה היא

סיון ה'תשפ"ו (ב'של"ז לשטרות)

קונדרים

מאמרים ועיונים

בהלכה ומנהג ועניינים שונים

בעריכת
דוד צדוק

..... גליון כ'

מודיעין עילית
סיון ה'תשפ"ו ליצירה - ב'של"ז לשטרות

יוצא לאור ע"י

מכון "נצח יוסף"
לחקר המסורת

ע"ש רבי יוסף ב"ר חיים צאלח ז"ל

דוא"ל: kunderis.m@gmail.com

© ה'תשפ"ו (2026)
כל הזכויות שמורות לעורך

לקבלת קובץ זה (במיל) ללא תמורה
יש לפנות לכתובת דוא"ל הנ"ל
(ניתן להעבירו ולהפיצו הלאה ותעב"ט)

על גבי הכריכה:

קטע מתוך הקדמת מהרי"ץ ז"ל לתכלאל עץ חיים. בו מצויין את אשר אין להוסיף או לגרוע במילי דהלכות או בנוסח התפילה ממה שפטר לנו הרמב"ם ז"ל, ועיי"ע שם.
(צילום מתוך תכלאל עץ חיים כת"י [המכונה כת"י רצאבי], מעובדו המנוח הרה"ג יוסף רצאבי ז"ל, תנצב"ה.)

תוכן העניינים

עמוד

מעט העורך ד

~ ~ ~

סימן קל דין דברים הבאים מחמת הסעודה, וגדר דין עיקר וטפל ה

~ ~ ~

לשון מה"ר יהודה אלצעדי ז"ל בענין ניחום אבלים בחול המועד יח

~ ~ ~

תוכן העניינים כב

הגהות מהרי"ץ על ספר אלמרשד אלכאפי (המשך) - אותיות ל'-ת' כג

~ ~ ~

מעט העורך

ברוך המקום אשר הגיענו אל גליון זה - גליון העשרים, לזכות ולזכות בו את הרבים, כן יגיענו לגליונות נוספים, מתוך ישוב דעת וכוחות עלומים.

המאמר המצורף כאן בגליון זה - סימן ק"ל, היה מן הצורך עוד להרחיב בו בדברים המסתעפים ממנו, אך קצר המצע מהשתרע, ולא העלינו אלא עיקרן של דברים, ואי"ה נשלים זאת בגליון הבא בעזה"ת.

ושוב אציין, שכל הנכתב בגליון זה, הגם שנכתב להלכה. מכל מקום, למעשה, כל אחד ישאל לרבו.

סימן קל

דין דברים הבאים מחמת הסעודה, וגדר דין עיקר וטפל

שאלו את בן זומא, מפני מה אמרו, דברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה אינם טעונים ברכה לא לפניהם ולא לאחריהם. אמר להם, הואיל ופת פוטרתן. אי הכי, יין נמי נפטריה פת. שאני יין, דגורם ברכה לעצמו. ע"כ בברכות שם.

מהא דשאלו לבן זומא 'מפני מה אמרו דברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה אינם טעונים ברכה לא לפניהם ולא לאחריהם', ולא דחה זאת, מוכח שכבר בזמן התנאים היה מוסכם דהכי הלכתא. אלא דברבות השנים נשכחה הלכה זו ונחלקו בה האמוראים, עד שבא רב פפא ואמר דהכי הלכתא. ועל זה הביאה הגמ' הא דשאלו לבן זומא, סיוע לרב פפא.

ופירש רש"י שם וז"ל, הביאו לפניהם תאנים וענבים בתוך הסעודה. ולא ללפת את הפת, דאם כן הווי' להו' טפלה ואין חולק בדבר שאין טעון ברכה לא לפניו ולא לאחריו, אלא לפעמים שבא למתק את פיו בתוך הסעודה בפירות. עכ"ל [וכן פירשו שם תוספות (ד"ה הביאו לפניהם)].

עוד פירש שם בזה"ל, דברים הבאים מחמת הסעודה. ללפת בהן את

איתא בברכות (דף מא:) רב חסדא ורב המנונא הוו יתבי בסעודתא, אייתו לקמייהו תמרי ורמוני, שקל רב המנונא בריך אתמרי ברישא. אמר ליה רב חסדא, לא סבירא ליה מר להא דאמר רב יוסף ואיתימא רבי יצחק כל המוקדם בפסוק זה קודם לברכה. אמר ליה, זה שני לארץ, וזה חמישי לארץ. אמר ליה, מאן יהיב לן נגרי דפרזלא ונשמעינך.

איתמר, הביאו לפניהם תאנים וענבים בתוך הסעודה, אמר רב הונא, טעונים ברכה לפניהם ואין טעונים ברכה לאחריהם. וכן אמר רב נחמן, טעונים ברכה לפניהם ואין טעונים ברכה לאחריהם. ורב ששת אמר, טעונין ברכה בין לפניהם בין לאחריהם, שאין לך דבר שטעון ברכה לפניו ואין טעון ברכה לאחריו אלא פת הבאה בכסנין בלבד. ופליגא דרבי חייא, דאמר רבי חייא, פת פוטרת כל מיני מאכל, ויין פוטר כל מיני משקים. אמר רב פפא, הלכתא, דברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה אין טעונים ברכה לא לפניהם ולא לאחריהם, ושלא מחמת הסעודה בתוך הסעודה טעונים ברכה לפניהם ואין טעונים ברכה לאחריהם, לאחר סעודה טעונים ברכה בין לפניהם בין לאחריהם.

דלאו טפלה נינהו, ומיהו פטורין מברכת המזון דמיני מזון נינהו. ולא נהירא, דאמרינן במתני' בריך על הפת פטר את הפרפרת, ובגמ' מפרש דהוא הדין כל מעשה קדרה. ודברים הרגילים לבא לאחר הסעודה, פירש רש"י כמו פירות ואפילו הביא אותן בתוך הסעודה שלא מחמת לפת, טעונים ברכה בין לפניהם דלאו טפלה נינהו, ובין לאחריהם דאין ברכת המזון פוטרתן דלאו מזון נינהו. דהיינו כרב ששת דאמר לעיל הביאו לפניו תאנים ורמונים בתוך הסעודה דטעונים ברכה בין לפניהם בין לאחריהם, והוי דלא כהלכתא, דקיי"ל כרב נחמן וכרב הונא, כדפרישית לעיל.

על כן פירש ר"י, דברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה, כלומר הרגילים לבא מחמת הסעודה בפת, שרגילים לאכלן עם הפת, כגון בשר ודגים וכל מיני קדרה, והביאן בתוך הסעודה, אין טעונים ברכה לפניהם ולאחריהם, אפילו אכלן בתוך הסעודה בפני עצמן בלא פת, דכיון דמשום פת הם באין הפת פוטרתן. אבל דברים שאין דרכן לבא בתוך הסעודה, כגון תמרים ורמונים ושאר כל פירות שאין רגילים ללפת בהן את הפת, טעונים ברכה לפניהן, דכיון דלאו משום לפת אתו, אין הפת פוטרתן. והיינו כרב נחמן וכרב הונא דלעיל דאמרי דטעונים ברכה לפניהן ולא לאחריהן. עכ"ל התוספות.

הפת: אין טעונים ברכה. דהוה להו טפלה, הלכך כל מידי בין מזון בין פירות שהביאו ללפתן, אין בו ברכה לא לפניו ולא לאחריו: שלא מחמת הסעודה בתוך הסעודה. כגון דייסא, וכן כרוב ותרדין, שאינן לפתן ובאין למזון ולשובע: טעונים ברכה לפניהן. דלאו טפלה נינהו, ואינן בכלל לחם דנפטר בברכת המוציא: ולא לאחריהן. דמיני מזון נינהו, וברכת המזון פוטרתן: דברים הרגילים לבא לאחר סעודה. כגון פירות, אפילו הביאן בתוך הסעודה שלא מחמת לפתן: טעונים ברכה בין לפניהן. דלאו טפלה נינהו: בין לאחריהם. דאין ברכת המזון פוטרתן, דלאו מזוני נינהו. עכ"ל.

והקשו שם התוספות (ד"ה הלכתא)

בוה"ל, פירש הקונטרס, ללפת בהן את הפת אין טעונים ברכה, דהוה להו טפלה. ולא נהירא, דא"כ מתני' היא (שם דף מד.) דמברך על העיקר ופוטר את הטפלה ומאי קמ"ל. ועוד קשה, דפריך בסמוך יין נמי נפטריה פת ומאי קשה, והלא כששותים היין אינו טפלה לפת ואנן במידי דטפל לפת מיירינן. ואין לפרש לפירוש הקונטרס יין נפטריה פת, כששורה פתו ביינו קאמר דהוה ליה יין טפל, דהא לא אשכחן שיברך עליו בענין זה, אלא ודאי מיירי בשתייה. ועוד קשה, מה שפירש רש"י דברים הבאים שלא מחמת הסעודה בתוך הסעודה כגון דייסא ותרדין וכרוב שאינן של לפתן ובאין לזון ולשובע טעונים ברכה לפניהם

ובאמת צריך ביאור, מה ראה רש"י לפרש כן דבעינן שיהיו אלו הפירות חשובים יותר מן הפת.

לכאורה היה נראה לומר, דסבירא ליה לרש"י דפירות גנוסר הן עצמן ה"מליח" דתנן במשנה, ולפיכך פירש דבעינן שיהיו חשובים מן הפת.

כן פירש הרש"ש על הגמרא שם בדעת רש"י, ובזה רצה לדחות קושיית תוספות, עיי"ש בדבריו. וכן ראיתי לעוד אחרונים שפירשו כן בדעת רש"י.

ואמנם יתכן שכן יש לדייק מדברי המאירי שם, שכתב בזה"ל, ובגמ' פרשוה גם כן באוכלי פירות גנוסר. ופרשו בו גדולי הרבנים, מפני שהם חשובים יותר מן הפת, ונעשין עיקר סעודה. וגדולי המחברים פירשו בה, שהם אוכלים הפירות בתכלית מתיקותם ועושים מאכל מליח על דרך הרפואה לחתך הליחות הנקבצות באצטומכא ומתוך שאי אפשר לאכול המליח לבדו אוכלין אותו בלחם ואין כונתם לאכול הלחם ונמצא הפת טפלה, והפירוש נאה ומקובל. עכ"ל. וכידוע, באומרו 'גדולי הרבנים', כוונתו לרש"י. ומוזה שלא הזכיר ענין מליח אצל רש"י, נראה לכאורה דסבירא ליה דפירות גינוסר היינו המליח דבמשנה.

אך לכאורה זה דחוק, שהרי פירות גנוסר הם מתוקים לא מלוחים. ואף רש"י עצמו בעירובין (דף ל.) כתב

וצריך ביאור, מה החילוק בין רש"י לתוספות, ומהו יסוד מחלוקתם.

~ ~ ~

תנן התם בברכות (דף מד.) הביאו לפניו מליח תחלה ופת עמו, מברך על המליח ופוסט את הפת, שהפת טפלה לו. זה הכלל, כל שהוא עיקר ועמו טפלה, מברך על העיקר ופוסט את הטפלה. ע"כ.

ואיתא התם בגמרא, ומי איכא מידי דהוי מליח עיקר ופת טפלה. אמר רב אחא בריה דרב עזירא אמר רב אשי, באוכלי פירות גנוסר שנו. ע"כ. **פירש** שם רש"י, פירות גנוסר, פירות ארץ ים כנרת חשובים מן הפת. עכ"ל.

וכתבו שם תוספות (ד"ה באוכלי פירות) וז"ל, באוכלי פירות גנוסר שנו, שהמליח עיקר שהוא בא להשיב הלב שנחלש מפני מתיקות הפירות, והפת שלאחריו טפל ואינו בא אלא בשביל המליח. וא"ת פירות הוי עיקר ומליח טפל, ולברך על הפירות ולפטר כולו. וי"ל דמיירי שלא אכל הפירות באותו מעמד. א"נ בשעה שאכל פירות גנוסר לא היה שם עדיין מליח ופת, דלא היה יודע שיחלש לבו מחמת המתיקות. עכ"ל.

מסתימת לשון התוספות, נראה דלא סבירא להו כרש"י דפירות גנוסר חשובים מן הפת, אלא מיירי אף אם אינם חשובים מן הפת.

דהא לעולם לא שייך דיהיה מליח עיקר וחשוב, אלא על פירות גנוסר הוא מברך.

אבל תוספות הבינו, דקושיית הגמרא היא, דהרי לא יתכן מציאות דאדם אוכל סתם מליח ויפטור בה את הפת, דהרי סתם מליח אינו דבר חשוב. לכן בתירוץ הגמרא 'באוכלי פירות גנוסר שנו', נתכוונו לומר, דאחר אכילת פירות גינוסר, נהפך המליח לדבר חשוב ביותר, ובכחאי גוונא פוטר את הפת בברכתו.

~ ~ ~

איד שיהיה, לשני הפירושים הנ"ל בדברי רש"י, דעת רש"י שאין מברכין על המליח או הפת אלא על הפירות בלבד, ובברכתם פוטר הוא את הפת, היות והם חשובים יותר מן הפת.

ומן הסתם, לדעת רש"י, מיירי באוכל את המליח והפת באותו מעמד שאוכל את הפירות, ולא לאחר זמן, ובכחאי גוונא פוטר בברכת הפירות את המליח והפת. דלא מסתבר באוכל את המליח והפת לאחר זמן, דברכת הפירות תפטור אותם. ובאמת, הדרך באכילת פירות מסוג אלו, דמיד לאחריהם אוכלים מליח ופת, שהרי יודעים ומכירים הם במתיקות הגדולה של אותם פירות.

אמנם, גם התוספות מודים דכשאוכל באותו מעמד את המליח והפת עם הפירות, מברך על הפירות ופוטר

'גינוסר, ארץ ים כינרת ופירותיה מתוקין'. ולא מצאנו בגמרא דחיה ללשון המשנה 'מליח', ומשמע דעדיין איכא מליח בהדי פירות גינוסר. ואמנם, מסיום דברי המאירי דכתב על פירוש הרמב"ם 'נאה ומקובל', נראה שהרגיש בדוחק הפירוש הראשון.

ואולם ראיתי לתלמידי רבינו יונה על הרי"ף (דף לב. מדפי הרי"ף) שכתבו בזה"ל, באוכלי פירות גינוסר שנינו. פירוש, פירות גינוסר הם מתוקים ביותר ואינם נאכלים אלא עם מלח הרבה, כדי שהמתיקה לא יזיק להם, ואוכלים אותם עם הפת ונמצא שהפת טפילה אל הפירות, ולפיכך מברך על הפירות ופוטר את הפת. עכ"ל. ושמא הבין כן בדעת רש"י.

על כן נראה לי, דודאי מוכרח לומר דאף רש"י סבירא ליה דמיירי באוכל מליח אחר שאכל פירות גנוסר, אלא שעם המליח אוכל גם פת.

ומכל מקום, נחלקו רש"י ותוספות בהבנת קושיית הגמרא 'ומי איכא מידי דהוי מליח עיקר ופת טפלה'.

דרש"י הבין, דעולם לא יתכן דמליח יהיה עיקר, דהיינו שעליו יברכו ויפטרו בברכה זו את הפת, דהרי אינו דבר חשוב לכשעצמו. לכן בתירוץ הגמרא 'באוכלי פירות גנוסר שנו', באו לומר דבאמת לא על המליח הוא מברך

על הזית שהזית ממין שבעה. [וכי] לית ליה לרבי יהודה הא דתנן כל שהוא עיקר ועמו טפלה מברך על העיקר ופוסט את הטפלה. וכי תימא הכי נמי דלית ליה, והתניא רבי יהודה אומר, אם מחמת צנון בא הזית, מברך על הצנון ופוסט את הזית. לעולם בצנון עיקר עסקינן, וכי פליגי רבי יהודה ורבנן, במילתא אחריתי פליגי. וחסורי מחסרא והכי קתני, היו לפנינו צנון וזית, מברך על הצנון ופוסט את הזית. במה דברים אמורים, כשהצנון עיקר. אבל אין הצנון עיקר, דברי הכל מברך על זה וחוזר ומברך על זה. ושני מינין בעלמא שברכותיהן שוות, מברך על איזה מהן שירצה. רבי יהודה אומר, מברך על הזית, שהזית ממין שבעה. ע"כ.

ופירש שם רש"י וז"ל, שהיה צנון עיקר. שבשבילו התחיל האכילה, ולא אכל זית אלא להפיג חורפו של צנון, דהוה ליה זית טפל, ותנן (שם דף מד.) כל שהוא עיקר ועמו טפלה מברך על העיקר ופוסט את הטפלה. עכ"ל.

נראה מכאן לדעת רש"י, דחשיבות יתירה, היא מדין חביב, דבכוחו לבטל אף חשיבות של מין שבעה. ומכיון דבשביל הצנון התחילה האכילה ולא אכל את הזית אלא להפיג חורפו של צנון, אין לך חביב יותר מזה, וחשוב יותר, ולפיכך מברך על

את המליח והפת. אלא דנדחקו לפרש דלא מיירי באוכל את הפירות באותו מעמד, או דבשעה שאכל את הפירות לא היו שם מליח ופת דלא ידע שיחלש לבו מחמת המתקנות.

אלא דצריך עיון, מדוע לדברי רש"י צריך עוד שיהיו הפירות חשובים יותר מן הפת, והרי ממה נפשך בטלה הפת לגביהם, דהא לא באה הפת מחמת עצמה אלא מחמת הפירות להפיג מתיקותם הרבה.

וכדמצינו להתוספות, דלא בעינן שיהיו פירות אלו חשובים מן הפת, ובכחאי גוונא שאוכל כולם באותו מעמד פוסט בברכת הפירות את המליח והפת, אף שהפת מצד עצמה חשובה יותר.

עוד יש לעיין, לדעת רש"י, היאך יהיו הפירות חשובים מן הפת.

~ ~ ~

איתא התם בברכות (דף מא.) היו לפניו מינין הרבה וכו'. אמר עולא, מחלוקת בשברכותיהן שוות, דרבי יהודה סבר מין שבעה עדיף, ורבנן סברי מין חביב עדיף. אבל בשאין ברכותיהן שוות, דברי הכל מברך על זה וחוזר ומברך על זה. מיתיבי, היו לפנינו צנון וזית, מברך על הצנון ופוסט את הזית. הכא במאי עסקינן, כשהצנון עיקר. אי הכי, אימא סיפא, רבי יהודה אומר מברך

לבד מבטלת חשיבות או שדוקא מעשה
מבטל חשיבות.

דהנה לכולי עלמא, לא נאכלים
פירות גינוסר עם הפת יחד,
אלא אוכל הפירות לבד ולאחר מכן
אוכל המליח והפת.

לפיכך, אין כאן ביטול במעשה, דהא
אינו מלפת הפת בפירות
יחד. אלא יש כאן ביטול במחשבה,
דמתכוין לבטל הפת לגבי הפירות.

רש"י סבירא ליה, דמחשבה לבד לא
מבטלת חשיבות, אלא בעינן
מעשה. וכיון שבאכילת הפירות אינו
מלפת בהם את הפת אלא אוכל את
הפירות לבדם ואת הפת לבדה, נמצא
לפי זה דאין הפת בטלה לפירות דליכא
הכא מעשה, אם כן לא יועיל מה
שיתכוון בדעתו לבטל את הפת לפירות.

לזאת הוכרח רש"י לפרש דמיירי
בפירות החשובים מן הפת,
דמעצם חשיבותם היתירה בטלה הפת
לגביהם. דאם לא כן, לא בטלה הפת
לגביהם. ואף אם חשיבותם שווה, לא
סגי בהא, דהא עדיין לא בטלי הא לגבי
הא, אלא בעינן דוקא בחשיבות יתירה
שיהיו הפירות חשובים יותר מהפת.

אבל תוספות סבירא להו, דמחשבה
לבד מבטלת חשיבות, ולא

בעינן דוקא מעשה. ומכיון דבמחשבתו
מבטל את הפת לגבי הפירות, הוי
ביטול, אף אם לא ביטל במעשה ממש.

הצנן ופוסר את הזית. אבל מדין עיקר
וטפל בלבד, אין בכוחו לבטל חשיבות
של מין שבעה.

ואמנם, כענין זה ראיתי בבית יוסף

(או"ח סימן רי"ב) שכתב

בוה"ל, כתב האגור (סי' רצח) בשם אור
זרוע (ח"א סי' קעו), דהני מילי כשהצנן
עיקר וחביב. אבל אם הצנן עיקר ולא
חביב, מברך על הזית וחוזר ומברך על
הצנן, ואפוש ברכות עדיף, ואין
להפקיע הברכות כהאי גונא. עד כאן.
עכ"ל הבית יוסף שם. נמצא דהאור
זרוע אזיל בשיטת רש"י הנ"ל.]

אבל לדעת התוספות, יש לומר, דהא
דמברך על הצנן ופוסר את
הזית, לאו משום חביב, אלא משום דין
עיקר וטפל, דצנן עיקר וזית טפל.
ולדעתם, אף בכהאי גוונא דליכא הכא
חביב יותר, וכגון דאין פירות גינוסר
חביבים עליו יותר מהמליח, אם אוכלם
יחד באותו מעמד, מברך על הפירות
ופוסר את המליח והפת.

אלא דעדיין יש לעיין, מדוע לדעת
רש"י צריך שיהיו הפירות
חשובים יותר מן הפת, ולא סגי מצד
דין עיקר וטפל.

~ ~ ~

ואחר העיון, נראה לי, דיסוד
מחלוקתם של רש"י ותוספות
בענין טפל ועיקר, הוא האם מחשבה

שאין טעון ברכה לא לפניו ולא לאחריו. עכ"ל. הרי דסבירא ליה לרש"י, דאם ליפת בהם הפת, אין חולק בדבר דבטלים הם.

אך התוספות דסבירא להו דבמחשבה בלבד סגי ולא בעינן דוקא מעשה, לפיכך פירשו [בשם ר"י] דדברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה, לא מיירי דוקא בדברים שדרך ללפת בהם הפת, אלא אפילו כל מיני קדרה ואפילו אכלן בתוך הסעודה בפני עצמן בלא פת, דכיון דמשום פת הם באין, הפת פוטרותן. דבמחשבה בעלמא סגי, דבאו משום פת, ולא בעינן דוקא מעשה דהיינו ללפת בהם הפת.

אבל דברים שאין דרכן לבא בתוך הסעודה, כגון תמרים ורמונים ושאר כל פירות שאין רגילים ללפת בהן את הפת, כלומר דלאו משום הפת באו, טעונין ברכה לפנייהן, דכיון דלאו משום לפתן אתו, אין הפת פוטרותן.

~ ~ ~

ולפי זה יש ליישב קושיות התוספות שם (ד"ה הלכתא) על רש"י.

תחילה הקשו התוספות בזה"ל, פירש הקונטרס, ללפת בהן את הפת אין טעונין ברכה, דהוה להו טפלה. ולא נהירא, דא"כ מתני' היא (דף מד.) דמברך על העיקר ופוטר את הטפלה ומאי קמ"ל. עכ"ל.

ולפיכך לדעתם, לא מיירי בפירות החשובים מן הפת, אלא מיירי אפילו כשהפת חשובה יותר מהם.

~ ~ ~

לפי זה, יש לבאר גם את מחלוקתם של רש"י ותוספות לעיל, בדברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה.

רש"י דסבירא ליה דבעינן דוקא מעשה ביטול ולא סגי במחשבה, לפיכך כתב דדוקא כשהם באים ללפת את הפת אין טעונין ברכה לפנייהם, דהא בטלים הם לפת.

אבל היכא דאינם באים ללפת את הפת, כלומר דאין מלפתים בהם את הפת אלא נאכלים בפני עצמם, וכגון דייסא וכרוב ותרדין שאינן לפתן, טעונין ברכה לפנייהם, כיון דליכא הכא מעשה המבטל, ואם כן לא בטלי לגבי פת. ואין לומר דהפת חשובה מהם, דמכיון דאף הם באין למזון ולשובע [כלשונו של רש"י] הרי חשיבותן שווה לגבי פת, ולענין זה אין הפת חשובה מהם ולא בטלים לגבה.

ומכל מקום, אם ליפת בהם את הפת, אפילו רש"י מודה דבטלים הם לגבי פת, דהא איכא הכא מעשה המבטל. ואמנם, כן פירש שם רש"י בזה"ל, הביאו לפנייהם תאנים וענבים בתוך הסעודה, ולא ללפת את הפת, דאם כן הוה להו טפלה ואין חולק בדבר

עוד הקשו בזה"ל, ועוד קשה, מה שפירש רש"י דברים הבאים שלא מחמת הסעודה בתוך הסעודה כגון דייסא ותרדין וכרוב שאינן של לפתן ובאין לזון ולשבוע טעונים ברכה לפניהם דלאו טפלה נינהו, ומיהו פטורין מברכת המזון דמיני מזון נינהו. ולא נהירא, דאמרינן במתני' ברך על הפת פטר את הפרפרת, ובגמ' מפרש דהוא הדין כל מעשה קדרה. עכ"ל.

אך הנה גבי פרפרת, הא פירש שם רש"י במשנה (ברכות דף מב.), דהיינו פרגיות ודגים [וראה שם תוספות ד"ה ברך על הפת], ואם כן הדרך ללפת בהם את הפת, ולא קשיא ליה לרש"י. והא דאמרי דבגמרא מפרש דהוא הדין כל מעשה קדרה, זה צ"ב, דהא לא אמרו זאת כדבר מוסכם, אלא על דרך האיבעיא, דאיבעיא להו אי אמרינן הכי, ונשארו בתיקו. ואם כן, לא קשיא מהא לרש"י כלל.

עוד הקשו בזה"ל, ודברים הרגילים לבא לאחר הסעודה, פירש רש"י כמו פירות ואפילו הביא אותן בתוך הסעודה שלא מחמת לפתן, טעונים ברכה בין לפניהם דלאו טפלה נינהו, ובין לאחריהם דאין ברכת המזון פוטרתן דלאו מזון נינהו. דהיינו כרב ששת דאמר לעיל הביאו לפניו תאנים ורמונים בתוך הסעודה דטעונים ברכה בין לפניהם בין לאחריהם, והוי דלא כהלכתא, דקיי"ל

ולפי המבואר לעיל, יש לחלק לדעת רש"י. דהכא מיירי שמלפת בהם הפת, במעשה ממש, ולפיכך הוה להו טפלה. אבל התם גבי מברך על העיקר ופוטר את הטפלה, לא מיירי דמלפת את הפירות בפת, אלא אוכל הפירות לבדם ואת הפת לבדה, ואתו לאשמעינן דמכיון דחשיבי הנך פירות גינזור יותר מן הפת, טפלה פת לגבייהו, אף דליכא התם מעשה כלל.

עוד הקשו בזה"ל, ועוד קשה, דפריך בסמוך יין נמי נפטריה פת. ומאי קשה, והלא כששותים היין אינו טפלה לפת ואנן במידי דטפל לפת מיירינן. ואין לפרש לפירוש הקונטרס יין נפטריה פת, כששורה פתו ביינו קאמר דהוה ליה יין טפל, דהא לא אשכחן שיברך עליו בענין זה, אלא ודאי מיירי בשתיה. עכ"ל.

אף בזה יש לומר, דלדעת רש"י, סלקא דעתיה דמקשה, דפת חשיבא יותר מיין. ומכיון דפת חשיבא יותר מיין, נימא דבטל היין לגבה ואף אם אינו מטבל פתו ביין, כדמצינו לדעת רש"י גבי פירות גנוסר דחשיבי יותר מן הפת אף כשאוכל הפת לבדה. לזה תירץ שם בגמרא, שאני יין דגורם ברכה לעצמו, כלומר, דחשוב הוא כפת באופן שווה, ולפיכך אינו בטל לגבה. דלא מצינו ביטול בלא מעשה, אלא דוקא בחשיבות יתירה וכגון דהפת חשובה יותר מהיין, ולא כשחשיבותם שווה.

כרב נחמן וכרב הונא, כדפרישית לעיל.
עכ"ל.

טעונין ברכה לפנייהם ולאחריהם. עכ"ל
[מוגה מכת"י].

אמנם, הא דכתב רש"י גבי דברים הרגילין לבא לאחר סעודה, כגון פירות אפילו הביאן בתוך הסעודה שלא מחמת לפתן, לא כתב כן אלא לענין ברכה לפנייהם בלבד. ומשום דרש"י לשיטתיה, דפירות שלא באו מחמת לפתן ואין מלפתין בהם את הפת, לאו טפלה נינהו ולפיכך טעונין ברכה לפנייהם. וכדכתב שם בסמוך, דטעונין ברכה בין לפנייהן, דלאו טפלה נינהו. דוק מינה דכתב בלשון 'אפילו הביאן בתוך הסעודה', דבאמת לא מיירי הכא אלא בדברים הרגילין לבוא לאחר הסעודה ולא בדברים הבאים בתוך הסעודה. נמצא לפי זה, דבאמת סבירא ליה כרב הונא ורב נחמן, ולא כרב ששת. ועתה לא קשיא ליה מידי.

~ ~ ~

כתב רבינו הרמב"ם (הלכות ברכות פ"ד ה"א) וז"ל, דברים הבאים בתוך הסעודה והם מחמת הסעודה, אינן צריכין ברכה לא לפנייהם ולא לאחריהם, אלא ברכת המוציא שבתחלה וברכת המזון שבסוף פוטרין הכל, שהכל טפילה לסעודה. ודברים שאינן מחמת הסעודה שבאו בתוך הסעודה, טעונין ברכה לפנייהם ואין טעונין ברכה לאחריהם. ודברים הבאים לאחר הסעודה, בין מחמת הסעודה בין שלא מחמת הסעודה,

הכסף משנה (שם) לאחר שהעלה ללשון הגמרא ופירושי רש"י ותוספות הנ"ל, כתב בזה"ל, ורבינו נראה לכאורה דכרש"י סבירא ליה, שכתב בסיפא דברים הבאים. ויש לדחות, שכבר אפשר דכתוספות ס"ל, ודברים הבאים דקתני היינו כל דברים הבאים. ולכן אני אומר שאין בדברי רבינו הכרע. עכ"ל.

אמנם הלחם משנה (שם) כתב בזה"ל, דברי רבינו ז"ל נראין כפירוש התוספות ז"ל. עכ"ל.

~ ~ ~

תנן בברכות (פ"ו מ"ז) הביאו לפניו מליח בתחלה ופת עמו, מברך על המליח ופוסט את הפת, שהפת טפלה לו. זה הכלל, כל שהוא עיקר ועמו טפלה, מברך על העיקר ופוסט את הטפלה. עכ"ל.

פירש שם רבינו הרמב"ם וז"ל, פירוש עיקר, "אצל". וטפילה, נספח. ואין דברי משנה זו, אלא בשומרי גנות, שאוכלין הפירות רבות הנופת, ולכן משתמשים בציר כדי להסיר אותם העודפים הדביקים המתקבצים במעיהם. ואינם יכולים לאכול ציר לבדו, אלא אוכלים אותו עם הפת, ואין המטרה אכילת הפת, ולפיכך נעשית כאן הפת טפילה והמליח עיקר. עכ"ל.

כיצד היא הטפילה שאינה מעורבת. הרי שצריך לאכול דג מליח, ואכל הפת עמו כדי שלא יזיק המלח גרונו ולשונו, מברך על המליח ופוסט את הפת, מפני שהפת טפילה לו. וכן כל כיוצא בזה. עכ"ל רבינו שם [מוגה מכת"י].

והנה ממה שבחיבור ביאר רבינו דברי המשנה הנ"ל, בין בטפילה המעורבת ובין בטפילה שאינה מעורבת, מוכח דחזר בו ממה שפירש במשנה. שהרי שם בפירושו למשנה, כתב דאין דברי אותה משנה אלא בשומרי גנות שאוכלים ציר וכדו' לאחר אכילת הפירות, דהיינו טפילה שאינה מעורבת.

מלבד זאת, צריך ביאור, מדוע העמיד רבינו כאן בחיבור במי שצריך לאכול דג מליח, ולא העמיד במי שצריך לאכול ציר כמו שהעמיד בפירושו למשנה. דהרי מי שצריך לאכול ציר, יש בו יותר מן החידוש, למימר דאפילו ציר בטילה הפת לגביו, וכל שכן דג מליח.

מכל מקום, לשון 'שצרך' שכתב רבינו, משמע שהוצרך לאכול מליח עקב סיבה כלשהיא וכגון באוכל פירות מתוקים ביותר, ולא שסתם רצה לאכול מליח. וכדמשמע לשון 'שצרך' שכתב רבינו בשאר מקומות בחיבור, שהוא מחמת הכרח כל שהוא, כגון (הלכות יום טוב פ"ז ה"ה) 'מי שצרך לתפור לו בגד או לבנות לו מקום במועד' וכן

אולם בחיבור (הלכות ברכות פ"ג ה"ד-ה"ז) כתב רבינו בזה"ל, קמח שלאחד מחמשת המינין שבשלו בקדרה, בין לבדו בין שעירבו עם דברים אחרים כגון לביבות וכיוצא בהן וכו', וכן כל תבשיל שעירב בו מחמשת המינין בין קמח בין פת, בתחלה מברך עליו בורא מיני מזונות.

במה דברים אמורים, בשהיה אותו המין חשוב אצלו ולא היה טפילה. אבל אם היה אחד מחמשת המינין שעירב, טפילה, אינו מברך אלא על העיקר ופוסט את הטפילה. וזה כלל בברכות, כל שהוא עיקר ועמו טפילה, מברך על העיקר ופוסט את הטפילה, בין שהיתה הטפילה מעורבת עם העיקר בין שלא היתה מעורבת.

כיצד היא הטפילה המעורבת. לפת או כרוב שבישלו ועירב בו קמח שלאחד מחמשת המינין, כדי לדבוק, אינו מברך עליו בורא מיני מזונות, שהלפת הוא העיקר וקמח זה טפילה. שכל דבר שמערבין אותו כדי לדבק או כדי ליתן ריח או כדי לצבוע התבשיל, הרי זה טפילה לו. אבל אם עירב כדי ליתן טעם בתערובת, הרי הוא עיקר. לפיכך מיני דבש שמבשלין אותן ונותנין בהן חלב חטה כדי לדבק ועושין מהן מיני מתיקה, אינו מברך עליו בורא מיני מזונות, מפני שהדבש הוא העיקר.

באותו מעמד אינו פוטר בברכת הפירות את המליח, אלא צריך לברך שוב על המליח בפני עצמו ויפטור בזה את הפת, ואם כן הוא דלא כהתוספות.

ואם כן יתכן לומר, בדוקא נקט רבינו בחיבור לשון דג מליח, ולא נקט ציר כפירושו שם במשנה. דחזר בו מזה. מכיון דסבירא ליה דאם אכל הציר באותו מעמד עם הפירות הרי הוא בטל לגביהם ונפטר בברכת הפירות, והרי במשנה כתוב 'מברך על המליח ופוטר את הפת' ולא כתוב מברך על הפירות ופוטר את הפת. לפיכך נקט הכא דג מליח, דבכהאי גוונא אף אם אוכלו באותו מעמד עם הפירות אינו נפטר בברכת הפירות אלא מברך עליו בפני עצמו, וכפשט לשון המשנה.

עוד אפשר לומר, דסובר רבינו דבכהאי גוונא דמטבל הפת בציר, לא בטלה הפת לציר כלל, ואפילו כשאינו אוכל הציר והפת באותו מעמד עם הפירות, אלא הציר בטל לפת וצריך לברך על הפת. וכדמצינו להרי"ף שם בברכות (דף כה. בדפי הרי"ף) גבי החושש בגרונו ושותה שמן על ידי אניגרון, דכתב בזה"ל, אמר רב יהודה אמר שמואל וכן אמר ר' יצחק וכן אמר ר' יוחנן, שמן זית מברכין עליו בורא פרי העץ, ודוקא היכא דחשש בגרונו ושתי ליה על ידי אניגרון, דהוי ליה שמן עיקר וכו'. אבל היכא דאכיל ליה

(שם ה"ב) 'מי שצרך ללוות במועד'. דהרי אין רבינו יכול להתעלם מהא דאוקימנא בגמרא באוכלי פירות גנוסר שנו, ופשוט.

אם כן, הרי דאזיל רבינו כשיטת התוספות בהבנת קושיית הגמרא 'ומי איכא מידי דהוי מליח עיקר ופת טפלה', דקושיית הגמרא היא דלא יתכן מציאות דאדם אוכל סתם מליח ויפטור בה את הפת, דהרי סתם מליח אינו דבר חשוב. ובתירוץ הגמרא 'באוכלי פירות גנוסר שנו', נתכוונו לומר, דאחר אכילת פירות גינוסר, נהפך המליח לדבר חשוב ביותר, ובכהאי גוונא פוטר את הפת בברכתו.

אלא דנראה דלא סבירא ליה לגמרי כהתוספות. דהא לדעת התוספות, אם אוכל הפירות והמליח עם הפת באותו מעמד, אינו מברך על המליח ופוטר את הפת, אלא מברך על הפירות ופוטר בזה גם את המליח וגם את הפת [ומסתימת לשונם נראה, דלדעתם אין חילוק בין ציר מליח לדג מליח, דכולהו בכלל מליח].

אבל מסתימת לשון רבינו כאן דכתב ד'מברך על המליח ופוטר את הפת מפני שהפת טפילה לו', ולא חילק בין אכל את המליח והפת באותו מעמד עם הפירות לבין אם אכל את המליח והפת במעמד אחר כדחילקו התוספות, משמע לדעתו דאף אם אכל את הכל

עיקר, דברי הכל מברך על זה וחוזר ומברך על זה וכו'. ע"כ. וכבר הובא בהרחבה לעיל (עמוד ט').

והנה הרי"ף שם בברכות השמיט לכל זה, ולא העלה כלל להך צנון וזית.

אף רבינו הרמב"ם נראה שנמשך אחריו, ואף הוא השמיט לכל זה, ולא נקט אלא הך דדג מליח.

נמצא לפי זה, דלדעת הרי"ף ורבינו הרמב"ם, לא הוי דין עיקר וטפל, אלא דוקא כשאוכלם שניהם יחד ומלפת זה בזה, וכדוגמת מליח בפת.

אבל כשאוכלם כל אחד בפני עצמו, כדוגמת הצנון והזית האמורים שם בגמרא ברכות, אין בזה דין עיקר וטפל, ואין האחד פוטר את חברו בברכתו אלא צריך לברך על כל אחד בפני עצמו.

~ ~ ~

לפי זה, נוכל לבאר דעת רבינו הרמב"ם בדברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה.

דבעינן זה, סבירא ליה לרבינו כדעת רש"י, דבעינן דוקא מעשה ביטול ולא סגי במחשבה. לפיכך, דוקא כשהם באים ללפת את הפת אין טעונין ברכה לפניהם, דהא בטלים הם לפת.

אבל היכא דאינם באים ללפת את הפת, כלומר דאין מלפתים בהם

על ידי הפת, הויא ליה הפת עיקר ושמן טפל, ותנן זה הכלל כל שהוא עיקר ועמו טפלה מברך על העיקר ופוטר את הטפלה. עכ"ל [ולפי זה יש ליישב הא דהקשה שם ברבינו יונה (ד"ה ומאי דאמרינן)]. לפיכך נקט רבינו בדוקא דג מליח, ולא נקט ציר.

אלא דיש לעיין לדעת רבינו, האם דוקא בכהאי גוונא דמלפת המליח בפת אז בטילה הפת למליח דאמרינן דהוי מליח עיקר, או אפילו בכהאי גוונא דאינו מלפת זה בזה אלא אכל כל אחד בנפרד גם כן אמרינן דהוי מליח עיקר.

~ ~ ~

איתא התם בברכות (דף מא.) היו לפניו מינין הרבה וכו'. וכו'. אבל בשאין ברכותיהן שוות, דברי הכל מברך על זה וחוזר ומברך על זה. מיתבי, היו לפניו צנון וזית, מברך על הצנון ופוטר את הזית. הכא במאי עסקינן, כשהצנון עיקר. אי הכי, אימא סיפא, רבי יהודה אומר מברך על הזית שהזית ממין שבעה. [וכי] לית ליה לרבי יהודה הא דתנן כל שהוא עיקר ועמו טפלה מברך על העיקר ופוטר את הטפלה וכו'. לעולם בצנון עיקר עסקינן, וכי פליגי רבי יהודה ורבנן, במילתא אחריתי פליגי. וחסורי מחסרה והכי קתני, היו לפניו צנון וזית, מברך על הצנון ופוטר את הזית. במה דברים אמורים, כשהצנון עיקר. אבל אין הצנון

ולדעת תוספות, בדין טפל ועיקר, היכא דבמחשביתו מבטל את הטפל לגבי העיקר, הוי ביטול, אף אם לא ביטל במעשה ממש, דהיינו כשאכלם בנפרד. לפיכך, דברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה, לא מיירי דוקא בדברים שדרך ללפת בהם הפת, אלא אפילו כל מיני קדרה ואפילו אכלן בתוך הסעודה בפני עצמן בלא פת, דכיון דמשום פת הם באין, הפת פוטרתן, דבמחשבה בעלמא סגי.

אמנם לדעת רבינו הרמב"ם [וכן נראה דעת הרי"ף], לא הוי דין עיקר וטפל, אלא דוקא כשאוכלם שניהם יחד ומלפת זה בזה, וכדוגמת מליה בפת. אבל כשאוכלם כל אחד בפני עצמו, אין בזה דין עיקר וטפל, ואין האחד פוטר את חברו בברכתו.

דבעינן זה, סבירא ליה לרבינו כדעת רש"י, דבעינן דוקא מעשה ביטול ולא סגי במחשבה. לפיכך, דברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה, מכיון שהם באים ללפת את הפת, אין טעוין ברכה לפניהם, דהא בטלים הם לפת. אבל דברים שאינם מחמת הסעודה ובאו בתוך הסעודה, וכגון דייסא וכיוצא בזה שאינן לפתן, מכיון דאינם באים ללפת את הפת ואין מלפתים בהם את הפת אלא נאכלים בפני עצמם, טעונים ברכה לפניהם, כיון דליכא הכא מעשה המבטל, ואם כן לא בטלי לגבי פת.

את הפת אלא נאכלים בפני עצמם, וכגון דייסא וכרוב ותרדין שאינן לפתן, טעונים הם ברכה לפניהם, כיון דליכא הכא מעשה המבטל, ואם כן לא בטלי לגבי פת.

כדמצינו בצנזן וזית דהשמיטו זאת הרי"ף ורבינו, דאף דצנזן עיקר והזית בא רק להפיג חריפותו של הצנזן, אין הזית בטל לגביו, מכיון דאינן נאכלים יחד אלא בנפרד, ואם כן בכחאי גזונא ליכא הכא מעשה המבטל.

ולא אמרינן דיבטלו דברים אלו [שאינם מבאים מחמת הסעודה] אל הפת מצד דחשובה היא יותר מהם, דהא לאו משום חשיבות בטלים הם לגבי פת, אלא מדין עיקר וטפל, ואם כן כל זה דוקא במלפת בהם הפת ולא כשאוכלם בנפרד.

אך אם ליפת בהם את הפת, נראה דבטלים אף הם לגבי פת, דהא איכא הכא מעשה המבטל.

□□ קצרו של דבר □□

לדעת רש"י, בדין טפל ועיקר, מחשבה לבד לא מבטלת חשיבות, אלא בעינן מעשה, דהיינו שמלפת הטפל בעיקר ולא כשאוכלם בנפרד. לפיכך דברים הבאים בסעודה ואין מלפתים בהם את הפת אלא נאכלים בפני עצמם, וכגון דייסא וכדו', טעונים ברכה לפניהם, כיון דליכא הכא מעשה המבטל, ולא בטלי לגבי פת.

לשון מה"ר יהודה אלצעדי ז"ל בענין ניהום אבליים בחול המועד

בן דורו של מו"ז מה"ר צאלח ז"ל [סבו של מהרי"ץ], היה מה"ר יהודה בן שלמה אלצעדי ז"ל, מיוחס לו חיבור על קורות שנות הרעב משנת ב'ל עד שנת ב'ל"ו לשטרות [ה'תע"ט-ה'תפ"ה ליצירה], אשר קראו בשם "דופי הזמן" ונדפס לראשונה בספונות גליון א', ירושלים ה'תשי"ז, עמוד קפ"ה. ושם מיוחס הוא לאחיו ה"ר סעיד אלצעדי ז"ל. וכן נכון לדעת, ובספר שאפרסם בקרוב בעז"ה על סבי ז"ל, אוכיח זאת. ויש לו גם פירוש לתכלאל, ומהרי"ץ העתיק את הקדמתו לפירוש זה והציבה בתחילת סידורו הנקרא תכלאל עץ חיים (מהדורתו, ח"א עמוד 46), וכמו כן העלה רבות מפירושו של מהר"י צעדי אל תוך פירושו הנקרא "עץ חיים" (ראה "סערת תימן" עמודים ט"ו-ט"ז).

ידוע ומפורסם היה מהר"י צעדי כמי שעמד על משמר מסורת אבותינו הקדומה וכלוחם ללא חת כנגד המשנים הרוצים להפיג טעמה וריחה, יחד עם רעהו כמה"ר פינחס הכהן עראקי ז"ל, כמוכח מהקדמתו ומדברי מהרי"ץ שם בסופה.

על כן, ענין גדול יש בהעלאת כל הנכתב בשמו של מהר"י צעדי הנ"ל, היות ודבריו הם עדות למסורת עתיקת יומין המשתלשלת בידם, וכהוראת מורה דרכם המאיר לארץ ולדרים בה רבינו הרמב"ם ז"ל.

בספר "מכמנים מחשיפת גנוזי תימן" (תל אביב ה'תש"ן, עמוד ל"א) נדפס "קובץ שאלות ותשובות בענינים שונים מחכמי עיר רדאע אל ביי"ד צנעא", ובסופו (עמוד צ"ב, תשובה ע"ה) הובא מעשה שהיה בעי"ת צנעא שניחמו אבליים בחול המועד כפי המנהג ולשון מהר"י צעדי בענין זה כנגד המערערים ומליזים על מנהג זה, כפי שנכתב על ידי מה"ר יחיא בן סאלם עומיסי ז"ל [בהעתקת בנו מה"ר יחיא עומיסי ז"ל] (נמצא כיום בספריה הלאומית תחת מס' 10176).

תשובה זו נדפסה שוב בקובץ תורני "אהל יוסף" [בעריכתי] (סיון ה'תשס"ב, עמוד ל"ג) בשאלה שנשלחה מאת הרב יחיא עומיסי אל הרב יחיא יצחק הלוי, וכמו כן נדפסה בעוד ספרים, ובאחרונה ב"גנוזות ותשובות מחכמי תימן" (ח"א עמוד רע"ז).

אמנם, בכל הנ"ל, נדפסה תשובה זו בשיבושים והשמטות וכגון תיבת 'בחוה"מ' שבתחילת דבריו, השמיטה, כנראה חשבו שהקו שעליה הוא לאות מחיקה, אך זה אינו, אלא כך נהגו לציין ראשי תיבות.

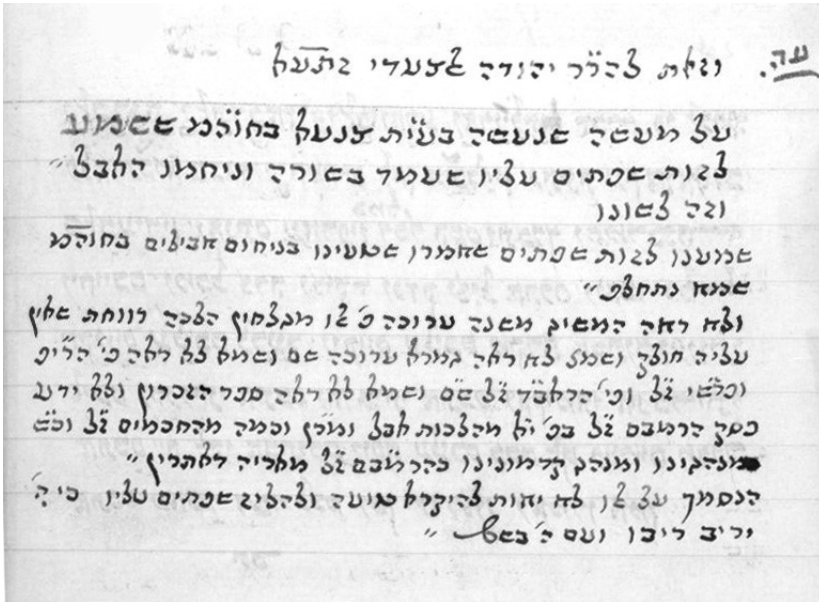
□

לשון מהר"י צעדי בענין זה, מצאתי גם כן בראש ספר "זבח פסח" כת"י (כת"י מיכאל קרופ מס' 3254, בספה"ל מס' 75348) למו"ז מה"ר שלמה צאלח ז"ל [אחי מהרי"ץ], ומשם העתקתיו. אמנם, לא ידוע לי לעת עתה שם הכותב שם.

ולדעתי, הלשון שם של דברי מה"ר יהודה צעדי ז"ל, יותר מדויק, כפי שתוכח בעיניך [וצילומה כאן לפניך, צילום מס' 2]. וכגון שלא גרס 'פירוש הרי"ף' אלא 'הרי"ף' כנכון, ונוספו בו תיבות 'בפרק אלו מגלחין', ולא מופיעה בו תיבת 'ומר"ן', וכתוב בו 'וכן מנהג קדמוננו כהרמב"ם' ולא 'וכל שכן מנהגינו ומנהג קדמוננו כהרמב"ם', ועוד.

על כן ראיתי לנכון להעלותה הנה.

ולמען לא יחסר המזג, ולהוכחת השיבושים שנדפסו ממנה, העליתי גם צילומה שבכת"י מה"ר יחיא עומיסי ז"ל [צילום מס' 1], והעתקנה שוב בדיוק רב מול הכת"י.

צילום מס' 1. בכת"י מהר"ר יחיא עומיסי ז"ל [כנ"ל].

נוסח כת"י מהר"י עומיסי:

וזאת להר"ר יהודה אלצעדי זתע"ה

על מעשה שנעשה בעי"ת צנעא בחול המועד, ששמע לזות שפתים עליו, שעמד בשורה וניחמו האבל. וזה לשונו, שמענו לזות שפתים, שאמרו שטעינו בניחום אבילים בחול המועד, שמא נתחלף. ולא ראה המשיג משנה ערוכה פרק אלו מגלחין, הלכה רווחת שאין עליה חולק. ושמא לא ראה גמרא ערוכה שם, ושמא לא ראה פירוש הרי"ף ופירוש רש"י ופירוש הראב"ד ז"ל, ושמא לא ראה ספר הזכרון, ולא ידע פסק הרמב"ם ז"ל בפרק י"א מהלכות אבל, ומר"ן, וכמה מהחכמים ז"ל. וכל שכן מנהגינו ומנהג קדמונינו כהרמב"ם ז"ל מאריה דאתרין. הנסמך על אלו, לא יאות להיקרא טועה ולהליז שפתים עליו, כי ה' יריב ריבו ועם ה' בשלום.

ז"ל מהר"צ ז"ל

שמעתי לזות שפתים שטעינו בחול המועד.
 אבילים בה' שש נתחלף ולא
 ראה המשיג משנה ערוכה פ' או מגלחין
 בלכה רווחת שאין עליה חולק ושמו' לא
 ראה המשיג ערוכה ושמו' לא ראה הרי"ף
 ובר' יצ"ל הראב"ד בפרק או מהלחין וס'
 ושמו' לא ראה ספר הזכרון ולא ידע פסק
 הרמב"ם בפ"ה מהחבל וכמה מהחכמים
 וכן מהר"ק קדמונו כהרמב"ם מהר"ה
 דאתרא הנסמך על או לא יאות להקרא
 טועה ולהליז שפתים עליו (י"י) יריב
 ריבון

צילום מס' 2. כפי שנמצא בראש ספר "זבח פסח" כת"י [בנ"ל].

נוסח כת"י "זבח פסח":

זה לשון מהר"י צעדי ז"ל

שמעתי לזות שפתים, שטעינו בניחום אבילים בחול המועד. שמא
 נתחלף ולא ראה המשיג משנה ערוכה פרק אלו מגלחין, הלכה
 רווחת שאין עליה חולק. ושמו' לא ראה גמרא ערוכה. ושמו' לא
 ראה הרי"ף ופירוש רש"י ופירוש הראב"ד בפרק אלו מגלחין. ושמו'
 לא ראה ספר הזכרון, ולא ידע פסק הרמב"ם ז"ל בפרק י"א
 מהלכות אבל, וכמה מהחכמים. וכן מנהג קדמונו כהרמב"ם מאריה
 דאתרא. הנסמך על אלו, לא יאות להקרא טועה ולהליז שפתים
 עליו, כי ה' יריב ריבון.

הגהות מהרי"ן על ספר אלמרשד אלכאפי

תוכן העניינים

עמוד

אות ל'	כג
ערך חדש: לזבז	כג
אות מ'	כג
אות נ'	כז
ערך חדש: נדן	כז
ערך חדש: נצק	כט
אות ס'	ל
ערך חדש: סמדר	לה
ערך חדש: סנהדרין	לה
ערך חדש: סרא	לח
אות ע'	לט
ערך חדש: עלי	לט
אות פ'	לט
ערך חדש: פדר	לט
ערך חדש: פסח	מ
ערך חדש: פרם	מב
ערך חדש: פתן	מג
אות צ'	מד
אות ק'	מה
ערך חדש: קרא	נ
אות ר'	נב
אות ש'	נו
אות ת'	נט

אות ל'

(ערך לבד.)

לבד. לבד ולבדין (כלאים פ"ט מ"ט). **הו אללכד פי אלערבי איצ.**

[ת': הוא "אללכד" בלשון ערבי גם כן.]

לשון רש"י בעירובין דף ד' ע"ב (ד"ה לגוד), ולשון לבוד, כמו סניף
דבר קצר שהוסיפו עליו והאריכוהו עכ"ל.

(ערך לגן.)

לגן. אפלו היה לו ליגנה אחת שלחולין ומאה ליגנה שלתרומה

(הלכות תרומות פ"ג הי"ב). **הו אלכט אלדי יכטה אלחראת.** [ת': התלם

אשר תולם החורש.]^{צב}

וכתב התוספות יום טוב פ"ט דתרומות (מ"ה), מלשון כי כיסלא^{צג}
לאוגיא. ברכות דף ו' (ע"א).

(ערך חדש: לזבו.)

לזבו.

חאשייה מרתפעה. [ת': שפה גבוהה.]

(ערך לשן.)

לשן. לשונות שלכסף ולשונות שלזהב (הלכות מכירה פ"ו ה"ב). **סבאיך.**

[ת': מטילי [כסף וזהב].]

לשונות ארגמן, צמר סרוק ומשוך כמין לשון וצבוע ארגמן. רש"י
מציעא פ"ב (דף כא).

אות מ'

(ערך מחץ.)

מחץ. לא בשולי המחץ וכו' (פרה פ"ה מ"ה).

צב ולקמן בערך ענה, ביאר ש"לגנה" היא ה"מַעֲנָה". וראה עוד לפירוש רבי אברהם בן
שלמה על שמואל (הוצאת מכון מש"ה, עמוד קנ"ז).

צג יתכן שכתוב 'כוסלא'. גם תיבת 'לאוגיא' לא ברורה כל כך.

עיינן רע"ו פ"ה (שם), צ"ד דפרה (ופ"א) [ופ"ב] דכלים (מ"ג).

(ערך מלח).

מלח. קיל פי אלקטורת, ממלח טהור. וראי אהל אלפקה פיה, אן יוצע מעה מלח. ואלתרגום קאל מערב, אי מכתלט. ואלצאהר פי אללפץ, אנה מהבא. אי נאעם פי אלגאיה ואלנהאיה, כמה יפעל פי (אלדדירה) [אלדדירה] ואלדוראט אלתי ללעין. [ת': אמרו בקטורת (שמות ל', ל"ה) ממלח טהור. ודעת אנשי התלמוד בזה, ששימו עמו מלח. והתרגום אמר, מערב, כלומר מעורב. ופשט המלה, שהוא טחון לאבקה. כלומר, דק בתכלית הדקות, כמו שעושים באבקת הבשמים והאבקות אשר לעין.]

מלח סדומית. קאל פי אלערוך [ת': אמר בערוך], אינו נימוח במים עד שישחק.

מלוח. אסם לשיי כאן טעמה מאלח. ומן דאלך משתק מלוחים, והו נבאת צ"ה פיה מלוחה, שרחה אלמלאח, מן קולה הקוטפים מלוח. וקאל ר"ד קמחי, אסמה באלערבי גאסול. ויקאל איצא, מלוח, והוא שם תאר לדבר הנמלח. [ת': כינוי לדבר שטעמו מלוח. ומזה נגזר מלוחים, והוא צמח שיש בו מליחות, נקרא [בערבית] "אלמלאח", ממנה שנאמר (איוב ל', ד') הקוטפים מלוח. ואמר רבי דוד קמחי, ששמו בערבית "גאסול". ואמר עוד, מלוח, והוא שם תאר לדבר הנמלח.] ויקאל [ת': ואמר.] תואר למולח מלוח (זבחים צ"ד הלכה ג'), המ"ם בצירי כמו מלוח, תואר למולח מלוח.

צד זה לשון רע"ו שם, מחץ, כלי גדול של חרס שקורין בערבי אלמחגיר, ובקצה האחד ממנו עשוי כדמות בית יד והוא שולי המחץ. כך פירש הרמב"ם. עכ"ל. וראה עוד פירושו לכלים (פ"ב מ"ג).

צה לכאורה פירוש זה לקוח מלשון רבי יונה אבן גנאח בשרשים (שורש מלח), אמנם שם נכתב (במקור הערבי) 'והו מן נבאת אלחמץ ופיה מלוחה'. אמנם, מלשון רד"ק בשרשים (שורש מלח) שהעלה לפירושו של רבי יונה בשם יש אומרים, כתב בסתם 'צמחים מלוחים בטעמים', ועל זה כתב ששם בערבית "גאסול", ולא פירש שהם "אלחמץ". ושם יש גירסאות שונות בספר השרשים לר"י ן' גנאח, או שמקור דברי מהרי"ץ ממקום אחר. בכל אופן, רבי תנחום כתב לעיל (ערך אפן) שאפונים הם "אלחמץ".

צו מופיע בגליון ההגהה כתוספת בלי סוגריים, אך בשביל שטף הקריאה הכנסנו זאת בסוגריים עגולים.

להפריד בין הנמלח והמולח. י' עיין רד"ק חלק הדקדוק. י"ח ועיין לקמן סוף ערך רום.

(ערך מלע).

מלע. מלעין שלשבליים מיטמאין ומטמאין (עוקצין פ"א מ"ג). **אסם** ספאיה' אלסנבל, והו אלשער אלאחרש אלדי פי אעלא אלסנבלה. **פראדה מלע, קבר, פגר.** [ת': שם "ספאיה' אלסנבל", והוא השיער הדומה למסר אשר בראש השבולים. וביחיד 'מלע', 'קבר', 'פגר'.] בערוך מסיים, כמו (דברים י"ח, ג') והלחיים, מתרגמינן ולועא.

(ערך מרח).

מרח. עד שימרח (פאה פ"א מ"ו). **מפני שהוא ממרח** (שבת פכ"ב מ"ג). **דברים המתמרחים** (הלכות שבת פי"א ה"ו). **מחץ אללפץ, הו אלדלך. ואלערך, וימרחו על השחין וכו'. וכדלך איצ, מסח וגה ערמה' אלקמה ונחזה מן התבן ואלקש, יסמוה מירוח.** [ת': פשט המלה, הוא זה. והשפשוף, וימרחו על השחין וכו'. וכמו כן, מריחת פני ערימת החטים ודומיהם מן התבן והקש, יקראוה מירוח.]

עלי' טריק אלאסתעארה. י"ח [ת': על דרך ההשאלה.]

(ערך מורס).

מורסן, ק הוא אלדי יטלע פוק אלנכאל והו אלנכאל אלגליל. קא

צז בהעתק – והמלוח. והוא ט"ס.

צח מכלול, שער דקדוק השמות (דפוס ונציה ש"ה, דף ריג ע"א).

צט יתכן שהגהה זו אינה למהרי"ץ.

ק כן הנוסח בכת"י שלפנינו (עם הגהות מהרי"ץ). ובשאר כת"י שראיתי, הנוסח הוא בזה"ל, סובין או מורסן, הוא אלנכלה אלגליצה. וסובין אלרקיקה. ע"כ. [תרגום: סובין או מורסן, הוא הסובין הגסין. וסובין, הדקין.] וכעין זה, כן הוא במהדורת שי.

קא לפי גירסא זו, יוצא שהבין בדעת רבינו הרמב"ם, שהמורסן הוא החלק המשובח ולא הגרוע. וכבר ראיתי להרב גינת ורדים בתשובותיו (יו"ד כלל ד' סימן ו') שנסתפק בדעת רבינו הרמב"ם בזה, ראה שם באריכות מה שדן בענין זה בין דעת רש"י לדעת רבינו.

וּסוֹבִין, אֲלִרְקִיקָה. [ות': הוא החלק העליון שעל הסובין, והוא הסובין המעולים. וסובין, [הם החלק] הדק.]

עיין פירוש רש"י במסכת חלה פ"ב (מ"ו) ופרק י"א דתרומות (מ"ה) ופ"ז דשבת (מ"ד), ומביאו רע"ו במקומות הנזכרים. ק"ב ובמסכת קמא דף צ"ט ע"ב פירש רש"י גם כן שם וז"ל, סובין הוא הגס ומורסן הוא הדק. וזה בהיפך ממה שפירש רמב"ם פ"ז דשבת ובחלה הכתוב כאן. ולשון המשנה פי"א דתרומות משנה ה', מוכח כפירוש רמב"ם.

(ערך מרק.)

מֶרֶק. קִרְצוּ וּמִירָק אֶת דְּמִיּוֹ (יומא פ"ג מ"ד). **הַמֵּתַחִיל בַּמִּצְוָה אוֹמְרִין לוֹ מְרוֹק** (ירושלמי ראש השנה פ"א ה"ח). **מַעֲנָא אֶלְתַּתְמִים וְאַלְתַּכְמִיל, אִי כַמֵּל מֵאֵ אֲבִתְדִית בֵּה, מֵתֵל גְּמוּרָה.** [ות': עניינו ההשלמה בשלימות, כלומר השלם מה שהתחלת בו, כמו גמור.]

וְדֹאֲלָךְ אֶסְתַּעֲרֵא מִן וּמוֹרֶק וּשְׁטָף וּמִן מֶרֶקוֹ הֶרְמַחִים (ירמיה מ"ו), אֲלֹדִי מַעֲנָאֵהֶם אֶלְסַקֵּל וְכִמְאֵל אֶלְאֲנָא עֲלִי תִמְאֵם סַקְאֵלְתָּה [ות': וזה מושאל מן (ויקרא ו', כ"א) 'וּמוֹרֶק וּשְׁטָף', וּמִן (ירמיה מ"ו, ד') 'מֶרֶקוֹ הֶרְמַחִים', שְׁעֲנִינִים צַחְצוּחַ וְגִמְרָה הַכִּלִּי עַל שְׁלִימוֹת צַחְצוּחוֹ]. (תוספות יום טוב (יומא פ"ג מ"ד)).

(ערך משח.)

בַּחוּט וּבַמְשִׁיחָה (כלים פכ"א מ"ג). **גִּט בִּידָה וּמְשִׁיחָה בִּידוֹ** (גיטין דף עח:). **הַמְשִׁיחוֹת וְהַרְצוּעוֹת שֶׁתִּפְרֹן לְסֹפֶר תּוֹרָה** (הלכות שאר אבות הטומאה פ"ט ה"ט). **גְּמִיעָהּא שְׂרָאֲרִיב מִצְּפוּרָה, כְּשֶׁרָאֲרִיב אֲלֶחְרִיר אוֹ אֲלֶצוּף וְנַחוּהָ.** [ות': כולם רצועות דקות קלועות, כרצועות המשי או הצמר ודומיהן.]

משיחה, הי אלחאשייה אלדי יכרג אלכיאט ענד תפציל אלתיאב וגמעהא. [ות': משיחה, היא השפה שמוציא החייט בשעה שגוזר את הבגד ומשלימו.]

קב כלומר, שבמקומות הנזכרים, נקט רע"ו כדעת רש"י בפירושו לתלמוד. אך פשוט שאין פירוש רש"י למשניות בסדר זרעים [חוץ ממסכת ברכות].

אות נ'

(ערך חדש: נדן.)

נדן.

נדן. נדן של סכין. הו אלגהאז, ומן דאלך אשתק מא יקולו חכמינו ז"ל (פי"ק"י מהלכות אישות) נדוניא, אעני גהאז, והו אלכסא או אלחליה אלדי תתגהז פיהא אלמראה. וקיל אן דאלך משתק מן קולה לכל זונות יתנו נדה, ומן קולה ואת נתת את נדניך (לזרים) (יחזקאל י"ו), אלדי אלמעני פיה אלנחאל ואלמאהבה. והכדא תרגמו 'נדה' 'נדניך', 'אגר' 'אגריך'. וכן תרגם אתנן זונה, אגר זניתא. וקד תכלמו פי דאלך ע"ס ממון סבקנא. [הוא הכיסוי, ומזה נגזר מה שאמרו חכמינו ז"ל (תענית דף כד.) נדוניא. כלומר, כיסוי, והוא הלבוש או התכשיטים שתכסה בהם האשה. ויש אומרים, שזה נגזר מאמרו (יחזקאל ט"ז, ל"ג) לכל זונות יתנו נדה, ומאמרו (שם) ואת נתת את נדניך (לזרים), שהענין בהם הנדוניא והמתנות. וכך תרגמו 'נדה' 'נדניך', 'אגר' 'אגריך'. וכן תרגם אתנן זונה (דברים כ"ג, י"ט), אגר זניתא. וכבר דיברו בזה ע"ה, ממי שקדמונו.]

(ערך נמל.)

נמל. לא תטבול אשה בנמל (נדה דף סו:). **כיון שהגיע לנמילה שלמדינה** (יומא דף לח.). **נמילה, קד אלתי תרסי פי[ה] אלמדינה.** [ות': הנמל, אשר תוגן בו המדינה.]

הי אטראף אלאנהאר או אלבחאר, קריב אלבריייה. ועיין פי באב חפף. [ות': הן קצות הנהרות או הימים, קרוב ליבשה. ועיין בערך חפף.]

(ערך נפל.)

נפל. לוקיח מן המנפול (דמאי פ"ה מ"ד). **ביאע אלכבו אלמתקמט מן**

קג מופיע בגליון ההגהה כתוספת בלי סוגריים, אך בשביל שטף הקריאה הכנסנו זאת בסוגריים עגולים.

קד כן הגירסא בכת"י. ובשלשה העתקים אחרים כת"י הגירסא היא, 'אלנמילה (נ"א אלמינה) אלתי (אלדי) תרסי פיה אלמדינה'. ולכן הוספנו בפנים ה"א בתיבת 'פי', ולפי

אלנחתום. ויסמי' איצ' אלמתקמט, פלטר איצ'. [ת': מוכר הלחם

הקונה מן הנחתום. ונקרא גם כן הקונה, פלטר גם כן.]

חטה ושעורה וחרצן במפולת יד, יעני ברמיה ואחדה. ועיין פי באב זוג שרח חרצן. [ת': ועיין בערך זוג פירוש חרצן.]

ואלפרק בין פלטר ובין מנפול, אן אלפלטר יתקמט מן נחתום ואחד ויביע אלי' כל ואחד, ואלמנפול יתקמט מן נחתומים כתיר ויביע איצ'א אלי' כל ואחד. והכזא שרח רבינו במסכת דמאי פ"ה. וימכן סמי' מנפול, לטרוחה ענד כל נחתום ישתרי מנהם, מן שורש נפל, אלדי שרחה סכן, כונה יסכן ענד כל נחתום סמי בדאלך. יבין אלפרק בינה ובין אסם פלטר. [ת': וההבדל בין פלטר ובין מנפול, שהפלטר קונה מנחתום אחד ומוכר לכל אחד, והמנפול קונה מהרבה נחתומים ומוכר גם כן לכל אחד. וכך פירש רבינו במסכת דמאי פ"ה (מ"ד). ואפשר שנקרא מנפול, לנפילתו אצל כל נחתום לקנות מהם, משורש נפל, שפירושו שוכן, היותו שוכן אצל כל נחתום נקרא כן. הנה נתבאר ההבדל בינו ובין שם פלטר.] ורבינו עובדיה (דמאי שם) שכתב שהמנפול קונה מן הפלטר, לאו בדוקא, עיין.

(ערך נפש.)

ומעני' אכר [ת': וענין אחר], **בונין לו נפש על קברו** (שקלים פ"ב מ"ה).

ומציינין על הקברות (ירושלמי שקלים פ"א ה"א).

זה לשון מהר"י חאגיז פ"ב דשקלים, נפש הוא הבנין שעושין על הקבר, והוא נקרא ציון בלשון הקדש, ובנה אצלו ציון. ונראה דנפש, ר"ל משום דהוי זכרון הנפש שחוקקין על המצבה שם המת עכ"ל. ונראה לי, דכן עיקר להיות שם בשש נקודות נפש ולא נפש כמו שקורין ההמון. דבמשנה פ"ז דאהלות (מ"א) תנן נפש אטומה, ומדנקט אטומה בלשון נקבה. וגם בכוליה לישנא, שמע מינה דהכי גרסינן בשש נקודות, שהיא לשון נקבה. מה שאין כן 'נפש' הנו"ן בשוא, שהוא לשון זכר, דלא שייך למתני ביה רק 'אטום' בלשון זכר. ובספר הון עשיר (פ"ג) [פ"ב] דשקלים, 'נפש', קראי' למצבה

זה תרגמנו כבפנים ואך יתכן שיש לתרגם באופן שונה. ובמהדורת שי, הגירסא היא 'הוא אלמינא אלתי תרסי פיה אלמראכב', ותרגומו 'הוא הנמל אשר יעגנו בו הספינות'.

קה בהעתק - נקרא. והוא ט"ס.

נפש, לפי שדומה לנפש. שאף על פי שהאדם מת, לא נאבד זכרונה, והמצבה הזאת גורמת שלא יאבד זכרון מקום גופו איה. ועוד, על פי מה שכתב האר"י בסוד המצבה, שמעמיד סוד מקיפי הנפש שם במצבה הזאת, בדקדוק נקראת כן ע"כ.

(ערך חדש: נצק.)

נצק.

נצק. הו אלשיי אלסאיל אלדי הו עמוד מן אניה אלי אניה. וכדי קאלו פי כאמס מכשירין (מ"ט) כל הניצוק טהור חוץ מדבש הזיפים והצפחת. ודאלך אן פי סאיר אלמאיעאת לא נקול קד אתצלת משקין טמאין אלדי פי אלאניה אלנגסה, במשקין טהורין אלתי פי אלאניה אלפוקאנייה, באלשיי אלסאיל אלדי הו עמוד. ואמא דבש וכו', פליס כדאלך. ועלת דאלך, אנה אדא קטע אלצב ורפע ידה, רגע דאלך אלעמוד אלסאיל אלדי כאן טרפה פי משקים טמאים, אלא אלמשקין אלתי פי אלאניה אלפוקאנייה אלטאהרה, וינגס אלמשקין אלדי כאן אלצב מנהא, ודאלך לגלץ קואמהא ולזוגתהא, והו קולהם מפני שהיא סולדת לאחריה. ולא אערף אין טרח אלמוולף ע"ס דאלך אלאצל. וקד יכון אצל דאלך פי באב אליו"ד יצק. ווגדת בעץ דאלך פי באב קטפרס. בעד דאלך וגדת לרבינו המחבר כתב דאלך פי באב סלד. ות': הוא הדבר היורד כמו עמוד מכלי אל כלי. וכן אמרו בפרק חמישי ממכשירין (מ"ט) כל הניצוק טהור חוץ מדבש הזיפים והצפחת. וזאת, שבכל הנוזלים לא נאמר כבר נתחברו משקין טמאין שבכלי טמא, במשקין טהורין שבכלי העליון, על ידי היורד שהוא כמו עמוד. אבל דבש וכו', אינו כן. וטעם הדבר, שאם הפסיק את היציקה וסילק ידו, חוזר זה העמוד היורד שהיה קצהו במשקין טמאין, אל המשקין אשר בכלי העליון הטהור, ויטמא המשקין שהיה ניצוק מהם, וזאת מחמת עובי החומר שלהם ודביקותו, והוא אמרם מפני שהיא סולדת לאחריה. ואיני יודע היכן השליך המחבר ע"ה ערך זה. והיה ראוי שיהיה ערך זה בשער היו"ד יצק. ומצאתי אחר כך בערך קטפרס [שהזכיר ענין זה]. אחר כך מצאתי לרבינו המחבר שכתב זאת בערך סלד.]

קו לכאורה כן נראה שכתוב בכת"י, בבי"ת ולא בכ"ף, וכן כתוב בפירוש הרמב"ם במכשירין שם, וכן נראה פשוט. ובהעתק – כאלשיי.

(ערך נשל).

נשל. שלשל את המשולת (הלכות טומאת אוכלין פי"ג הי"ג). **אלאצל** **מנשולת, ואלנן מנדגם פי אלשין. והי פי אלערבייה מנשל. והי** **כטאף בכלאליב, ינשל בהא מן יקע פי אלביר. וקד דכר פי חרף** **אלמים.** [ת': השורש מנשולת, והנו"ן נבלעת בשי"ן. והיא בערבית "מנשל". והיא אנקול ברזל בקרסים, שולין בו מה שיפול בבאר. וכבר הזכיר באות המ"ם.]

משילין פירות. וכדאלך משלשלין, מן מעני' אלאדליה. ודגם אלשין לעדם אלנן. [ת': וכמו כן משלשלין, מענין התלייה. ונבלעה השי"ן להעדרק' הנו"ן.] והו [ת': והוא.] מן (דברים י"ט, ה') ונשל הברזל, ומן (שם כ"ח, מ') כי ישל זיתך.

(ערך נתר).

כלי גללים וכלי נתר (כלים פ"ב מ"א). **שרח אלמשנה, אואני תעמל** **מן אלטפל.** [ת': כלים העשויים מן "אלטפל".]

והו חגר רכו גדא אזרק אללון, ינחל באלמא בסרעה, יגסל בה אלשער ואלתיאב. [ת': והיא אבן רכה מאד בצבע הכחול, נמסה מהר במים, בה רוחצים השיער והבגדים.] (שרחק' אלאלפאץ)

אות ס'

(ערך סאב).

פקו' [ת': אמרו.] עד שיסתאב (פסחים פ"ט מ"ו), **יריד [ת': כוונתו], עד** **שיאסר למזבח במום מן המומין.**

וז"ל רע"ו במנחות פי"ג (מ"ט), דבעל מום אקרי טמא, כדכתיב (ויקרא כ"ז, י"א) ואם כל בהמה טמאה אשר לא יקריבו ממנה וכו', ובבעלי מומים שנפדו הכתוב מדבר ע"כ.

קז נראה שצריך לומר 'להעדר הלמ"ד', ומדבר כאן על תיבת 'משילין'.

קח בכת"י – ש"א [ובלי סוגריים]. ופתרונו כבפנים.

(ערך סגלגל)

סגלגל. הו אלשכל אלכרי. [ת': היא הצורה הכדורית.] **תרגום ככף רגל עגל, כפרסת רגלין סגלגלן.** אי מדוורה. [ת': כלומר עגולים.] ומנה יקולו אם היה סגלגל, בשהיו עיניו סגלגלן, אי מדוורן. קט [ת': ומענין זה אומרים, אם היה סגלגל, בשהיו עיניו סגלגלן, כלומר עגולות.]

(ערך סגף)

סגף. ויש שהוא מסגף עצמו ברעב (הלכות דעות פ"א ה"א). **לא יסגף עצמו** (ירושלמי דמאי פ"ז ה"ג). **תרגום לענות נפש** (במדבר ל', י"ד), **לסגפא נפש. פמעני' יסגף עצמו, יגווע נפסה וישקיהא באלגוע. ולא יסתעמל, סוי' פי אלגוע ואלציאם כאצה, לא פי אי תעב או שקא יתפק.** [ת': ענין יסגף עצמו, ירעיב עצמו ויענה עצמו ברעב. ולא ישתמשו בזה, אלא ברעב ובצום בפרט, אך לא בשביל איזה יגיעה או עינוי שיזדמן.]

ואני' הצעיר נראה לי, כי הסיגוף הוא במונע עצמו מקצת ההנאות ממניי מאכל ומשקה. וכענין שאמרו באשת איש, נדרה מתאנים וכו', שנאמר לענות נפש, והתרגום פירשו באמרו לסגפא נפש. הרי שהעינוי ממקצת דברים, יקרא (עינוי) [סיגוף]. ק"א אמנם התענית, כיון שהוא אסור בכל מיני מאכל ומשקה, אינו נקרא סיגוף, רק תענית. גם התרגום פסוק ועניתם את נפשותיכם, תרגם ותענון. הרי נתבאר לך, כי הסיגוף יורה על מקצת דברים, ועינוי הוא כולל כל הדברים, והבדל זה למדנוהו מהתרגום.

(ערך סדן)

סדן שלשקמה (כלאים פ"א מ"ח). **קרמיה מן שגרה' אלגמיז. וקיל כשבה' אלגמיז, והי גליצה כבירה כאלקאעדה.** [ת': בול של עץ השקמה. ויש אומרים קורת השקמה, והיא עבה גדולה כיסוד.]

קט המלה האחרונה אינה ברורה, אך נראה שכך כתוב. ומכל מקום, מצורת הכתיבה, ספק גדול אם זו הגהת מהרי"ץ.

קי בהעתק – ול"נ הצעיר יחיא בן לא"א יוסף צאלח [במקום התיבות 'ואני הצעיר נ'ל']. וזו תוספת שלו.

קיא כן נראה להגיה, ופשוט. ואגב שיטפיה לא דק.

ודאלך יסמא סדן, הו בעד אן יקטע. ות': וזה הנקרא סדן, הוא לאחר שנקצץ. רמב"ם פ"ד דבתרא (מ"ח). ועיין ערך בתל.

(ערך סטן).

סטן. הסיטון מקנח מדותיו (בבא בתרא פ"ה מ"י). הלוקח מן הסיטון (דמאי פ"ה מ"ו). סיטונות ומוכרי תבואה (שם פ"ב מ"ד). סיטון, הו אלקמאט אלדי ישתרי מן אלמכאון, ויביע פי דכאנה באלכיל אלצגיר. ומוכרי תבואה, הם אלכזאנין, אלדי ישתרי מנהם אלסיטון. ות': סיטון, הוא הסוחר הקונה מהאוצרות (ובלשונינו "מחסנים"), ומוכר בחנותו במדה קטנה. ומוכרי התבואה, הם האוצרים (ובלשונינו "מחסנאים"), אשר מהם קונה הסיטון.

סיטון, חטים בלשון יון. ומשום שקונה הרבה חטים ביחד, קורא לו סיטון. ועל זה נקרא כל תגר גדול בין מיבש"י בין מלח, סיטון, שהוא שם יוני למוכר סחורות הרבה. עיין באורך בתי"ט פ"ב דדמאי (מ"ד). ועל פי סדר הרב בעל ספר זה, קיי יותרו כל הקושיות שהקשה תי"ט ז"ל קיד

(ערך סיד).

סיד. הוציא סיד כדי לסוד אצבע קטנה שבבנות (שבת דף פ:).

קיב דהיינו סחורה לחה (כגון משקין) או יבישה (כגון תבואה).

קיג שכתב שההבדל בין סיטון למוכרי תבואה הוא ענין של כמות (דהיינו הכמות הנמכרת על ידם), ולא ענין של איכות (דהיינו יבש או לח). ואמנם כן משמע מפירוש רבינו הרמב"ם שם.

קיד וכאן בכת"י בדף הבא מקביל לערך סיט, ישנה הגהה בגליון בזה"ל, סיטון. פירוש, הוא המוכר פירות וכל דבר לח כשמן ודבש, ובערבי קורין לו אלפאמ"י. כפתור ופרח דף ר"ח ע"ש. עכ"ל [ובהעתק, העביר הגהה זו לכאן, מקביל להגהתו של מהרי"ן]. וכן הוא שם בספר כפתור ופרח דפוס ונציה ש"ח [אלא שמופיע כל זה בתוך סוגריים עגולים, ושמא אינו מדברי המחבר]. וזה סותר לדברי הרב המחבר כאן, גם נראה שזה המגיה לא ראה לדברי הרב המחבר בדף הקודם ועל כן הגיה במקום אחר. ואמנם, רבינו הרמב"ם במקום אחר (דמאי פ"ה מ"ו) פירש ד"סיטון" הוא המוכר מיני משקאות ופירות, ושמא מדבריו אלו יש שחשבו שכוונתו לדברים לחים. אך זה אינו, שכבר מקודם לכן (שם פ"ב מ"ד) פירש הרמב"ם ד"סיטון" הוא המוכר מאכלים רבים במדה גסה, והן הן דברי הרב המחבר כאן על פי דבריו אלו.

בעצהם שרחה קטו אספידאג. אלאצת, אנה אלגיר נפסה. [ת': מקצתם פירשו, "אספידאג" קטו והנכון, שהוא הסיד עצמו].

ולעלה אלנורה. וקד (כרר) קי' [זכר] רבינו דאלך פי אלמשנה פ"ח דשבת. קי' [ת': ויתכן [שהוא] "אלנורה" קי' וכבר הזכיר רבינו זאת במשנה פ"ח דשבת (מ"ד)].

(ערוך סיט.)

ופי אלחיבור בת אלחכם, אן מלוא הסיט קבצתין. [ת': ובחיבור (הלכות שבת פ"ט ה"ז) פסק הדין, שמלוא הסיט הוא שני טפחים].

והו [ת': והוא]. לקולא, כדעת הגאון וטעמו, שאין לחייב אלא בראיה ברורה. קי

(ערוך סכך.)

ומן הדי אלאצל והדי' אלמעני' ושכותי כפי עליך עד עברי, מע

קטו מעל תיבה זו נכתב – הו אלערוך. דהיינו בעל הערוך.

קטו מין אחד ממניי הסיד ומעולה ממנו (ערוך, ערך טרכסיד).

קיו לא ברור לי תרגומה של תיבה זו. שאין כוונתו לתיבת צרר שמשמעותה נזק. ואם כוונתו לתיבת כרר, לא צריך להיות עליה נקודת הרפה.

קיוח ספק לי אם הגהה זו למהרי"ץ.

קיט כך מכונה הסיד בתימן. וראה פירוש הגרי למהר"י ונה להלכות שחיטה לרבינו פי"ד ה"ז (מהדורת מכון אור ישראל, ב"ב ה'תשנ"ד, עמוד ר"י). ובזבח תודה מהדורת הרש"צ ז"ל (דף סב ע"ב, הערה 10), כתב שכן סבר ופירש מהרי"ץ במהדורא קמא של ספרו זבח תודה. אך בזבח תודה מהדורא בתרא (הלכות כיסוי הדם סימן כ"ח סוף הלכה כ"ג) כת"י (כת"י הספה"ל 6495, ויתכן שהיא בכתי"ק של מהרי"ץ) כתב שם בזה"ל, ודע שהרמב"ם כתב שמכסין בגביס, ואינו בגמ' לידע פירושו (הרד"ע). והוא נזכר במשנה פ"י דכלים ובפ"ז דאהלות, ופירש רע"ו שהוא מין סיד לבן יותר מסיד. ובספר המספיק כתב שהוא הנקרא בערבי אלגב"ס, ובלשונינו אלק"ץ, והוא קרוב למין הסיד. עכ"ל. אמנם שם בגליון הכת"י הוגה (בכתיבה שונה) בזה"ל, במה מכסין, בעפר ובסיד. סיד, היא אלנורה. גביס, הוא אלקץ. וכו'. עכ"ל.

קכ וכן כתב המגיד משנה (הלכות שבת פ"ט ה"ז) בדעת רבינו הרמב"ם.

כונה מכתוב בשי"ן. ות': ומזה השורש ומזה הענין, ושכתי כפי עליך עד עברי (שמות ל"ג, כ"ב), ואף על פי שהוא כתוב בשי"ן. ^{קבא}

ומן דאלך ות': ומזה, כל המיסך את רגליו (יומא פ"ג). לפי שהנצרך לנקבים גדולים, כורע על ברכיו ומכסה גופו את רגליו. וכן בשאול כתיב (שמואל א' כ"ד, ג') ושם מערה ויבא שאול להסך את רגליו (רש"י ז"ל). והמחבר הביאו בשורש ס"ך, ודו"ק.

(ערך סלן).

סלן. הביא סלון שלצונן בתוך (סלון) קבב [אמה] שלחמין (שבת פ"ג מ"ד).

פרק קכ"ד מסכת מקוות (מ"ג). סילון, הי אלקואדיס אלתי תעמל ליגרי פיהא אלמא אדי ארדנא אן נגיב אלמא מן מוצע אלא מוצע. פקד תעמל מן פכאר, וקד תעמל מן רצאץ וגומ' (לשון הרמב"ם שם). ונץ רבינו ז"ל, [פאעמדקדי עלי הדא] ולא יהולך אלגזם פיה, ולא יגלטך אלמשהור ענד אלמתעלקין באטראף אלתלמוד וגו'. ות': הם צינורות שעושים להוליך בהם המים אם רצונינו להחזיר את המים ממקום למקום, יש עושים אותם מחרס ויש עושים אותם מעופרת וגו'. ולשון רבינו ז"ל, [והוי סומך על זה] ואל תבהל מלפסוק על פיו, ואל יטעך המפורסם אצל הנתלים בקצוות התלמוד וגו'.

לשון קכ"ה רע"ו שם, מרזב וצנור וסלון, אחד הוא.

קבא כלומר, אף שהוא כתוב בשי"ן [שמאלית] ולא בסמ"ך. כי שי"ן וסמ"ך מתחלפות כידוע.

קכב כן הוא בכל הכת"י שראיתי [וכן הוא במהדורת שי]. אך לכאורה צריך לומר 'בתוך אמה שלחמין'. גם מדברי רבינו הרמב"ם משמע כן, שכתב בהלכות שבת (פכ"ב ה"ג) בזה"ל, המביא סילון שלצונן בתוך מים חמין, אפילו בתוך חמי טבריה, הרי אלו כחמין שהוחמו בשבת, אסורין ברחיצה ובשתייה. עכ"ל [הוגה על פי כת"י עתיקים]. לפיכך הגהנו כן בפנים.

קכג פיסקא זו, היא הגהת הסופר עצמו.

קכד כן נוסף בדברי רבינו הרמב"ם שם, והוספנו זאת כאן ליתר ביאור.

קכה מכאן עד סוף הפיסקא, נוסף על ידי מהרי"ץ.

(ערוך חדש: סמדר).

סמדר.

סמדר. שרח רבינו פ"א דערלה, אנה אלפקאח, אלדי יכון מנה אלפרי. [ת': פירש רבינו בפ"א דערלה (מ"ז), שהוא "אלפקאח", אשר ממנו יהיה הפרי.] וז"ל רד"ק (שרשים ערך סמדר), סמדר הוא הענבים הדקים לאחר שפרחו מיד, שניכרים הענבים, אבל אינם גמורים עדיין. וכשהם גמורים, שהם כפול הלבן, קודם בישולן נקראו בוסר, ולאחר בישולן יקראו ענבים. קבי

(ערוך סמס).

סם וסמים וסממנים. הו פי אלאצל עקאר ועקאקיר. לכנהם יקולו ען אלעקאר אלמודי אלקאתל, סם מות סם מיתה סם מזיק, ונחו דאלך. ויקולו ען אלעקאר אלנאפע אלמשפי, סם רפואה סם חיים, ונחו דאלך. וסם בלא אצאפה, לאי עקאר כאן. [ת': הוא בשורש "עקאר" ו"עקאקיר" (בערבית. דהיינו, סם וסמים). לפי שהם אומרים על הסם המזיק וממית, סם מות סם מיתה סם מזיק, וכדומה לזה. ואומרים על הסם המועיל ומרפא, סם רפואה סם חיים, וכדומה לזה. וסם בלא שם לוואי, הכוונה לאיזה סם שיהיה.]

ואלדי פי י"ב דשבת, עקארא צאבלגא. [ת': ואשר כתוב בפרק י"ב דשבת (מ"ד), הוא סם הצובע.]

(ערוך חדש: סנהדרין).

[סנהדרין]. קבי

[סנהדרין.] סנהדרי גדולה. בפסיקתא פרשת בהעלותך (לקח טוב, דף קא ע"ב), מהו לשון סנהדרין. סן, זה תורה שניתנה מהר סיני. הדריין, שמהדריין את התורה במדרשה ומיפין ומישרין הכתובים זה עם זה. ובליקוטי מהרי"ל מצאתי, שלכך נקראו סנהדרין, ששונאין הדרת פנים בדין, שנוטריקון שלו כך הוא. וכ"כ רע"ו בסוטה פ"ט (מ"א).

קבו וכן פירש מהרי"ץ בעץ חיים ב"תיקון הטל" (ח"ב לפסח, עמוד רצ"ב, ד"ה סמדר) כפירוש הרד"ק כאן.

קבו כן הוסיף בהעתק. וכן נכון.

והתשבי פירש, סנהדרי, הוא לשון יון, וקורין לכסאות סנהדרי, והוא על דרך שמה ישבו כסאות למשפט עכ"ל (מפירוש ק"ח מעמד של כל יום ז"ל).

(ערך סנדר).

סנדר. שכץ יחרס אלמדינה. מתל אלכפיר ואלנאצור, יסמי סנדר.

[ת': אדם שומר העיר. כמו הנוטר והשומר, נקרא סנדר.]

רשב"ם בפ"ד דבתרא (בבא בתרא דף סח.), מסיים בה, מלשון (שיר השירים א', ו') נוטרה את הכרמים. מביאו תי"ט (בבא בתרא פ"ד מ"ז). לפי זה נראה שהיא מלה מורכבת משתי תיבות, שר נטר.

(ערך סנר).

וסינריות (שביעית פ"ט מ"ה). **נבאת כתיר אלרטובה ואללזוגה, כאן ינבת פי תלך אלארץ.** והו יקים מדה ולא יקף, **לכתרה רטובתה מע כתרה נדאוה אלארץ.** [ת': צמחים רבי הלחות והדבקות, שהיו צומחין באותה אדמה. ומתקיימים הם זמן ארוך ולא מתייבשים, לרוב לחותם עם רוב רטיבות האדמה.]

וקאל [ת': ואמר]. רבינו פ"ט דשביעית (מ"ה), ולם נערפהא נחן. [ת': ואין אנו מכירים אותו.] קבט

(ערך ספג).

סופגנין (חלה פ"א מ"ד). **אלזלאביה, למשאבהתהא לאלספנג.** קל [ת': "אלזלאביה", [נקראת כן] מחמת דמיונה לספוג.] **תרגום וריקקי מצות** (שמות כ"ט, ב'), **ואספוגין פטירין.**

והי צופה אלבחר. ה"א נץ רבינו פ"ה דכלים. [ת': והוא צמר הים. זה לשון רבינו פ"ה דכלים (מ"א).]

קבח כן הוא בפירוש ל"סדר המעמדות" אמשטרדם ה'תקכ"ז (דף קכו ע"ב). וכל מה שבמוסגר כאן בפנים, מופיע בכת"י ללא סוגריים, אך למען הסדר הטוב הקפנו זאת בסוגריים.

קבט כלומר, את אותו מקום הנקרא "סנריות", ששם צומחין אלו הצמחים.

קל כן הנוסח בהעתקים של ה"אלכאפי" כת"י מתימן. ואמנם, כן פירש רבינו הרמב"ם

(שם)

וקאל סופגו במלח, והו אן יבסט עליה אלמלח בידה, באנה
ינשפה באלתכביס. [ת': ואמר סופגו במלח, והוא שישטח עליו המלח
בידו, שמנגבו בכבישה.]

זבחים פ"ו (מ"ה). וקיל אן אלגי"ם יתבדל באלקוף, כאנה סופקו, יעני
אלא צרבה ותצפיקה באלמלח, מן ויספוק את כפיו ות': ויש אומרים,
שהגימ"ל מתחלפת בקו"ף, כאילו סופקו, כלומר על טפיחתו וספיקת כפיו
במלח, מן (במדבר כ"ד, י') ויספוק את כפיו. [רע"ו בשם יש מפרשים].

(ערך ספקלרא.)

ספקלרא. עשאו לשם ספקלריא טהור (כלים פ"ל מ"ב). שרח
אלמשנה, חגאב יעמל לתרי' מן כלפה אלצוור. והי לפצה
מרכבה, שרחהא שך אלרויה או רויה אלשך. [ת': פירוש המשנה,
מסך שעושים שייראו הצורות מאחוריו. והיא מלה מורכבת, פירושה ספק
לראיה או ראיה מסופקת.]

ספק לרא, לרא ספק, דו"ק. קלא

(ערך סקר.)

הטומן פירותיו [במים] מפני הגנבים והסקרין (מכשירין פ"א מ"ו).
מצאיכון קאהרון, מתל אנסים ומציקים, ויסמו איצא סיקריכון.
[ת': "מצאיכון קאהרון", כמו אנסים ומציקים, ונקראים גם כן סיקריכון.]

והיא מלה מורכבת, שאקל"ב קרקע והניחני. והדא אלאסם, יטלק
כאצה על אנס המתפייס בקרקעות. ות': וזה השם, ייאמר במיוחד על
אנס המתפייס בקרקעות. ועיין רע"ו פ"א דבכורים.

במשנה (כלים פ"ה מ"א), ועל זה הוסיף מהרי"ץ את המשך לשון רבינו שם. אמנם שם
גרס 'באלספוג', ואם כן צריך לגרוס כאן לכאורה 'לאלספוג' ולא 'לאלספנג' [וכן תרגמתי
כאן]. וב"אלכאפי" כת"י לא מתימן שראיתי, הנוסח בפנים שונה לגמרי, וכפי המופיע
במהדורת שי.

קלא כוונתו להסביר איך היא מורכבת באותיות, על פי המבואר בפנים. אמנם נראה,
שהגהה זו אינה למהרי"ץ, אלא לאחד מקרוביו או ממקורביו.

קלב דהיינו שא, כלומר קח.

(ערך חדש: סרא.)

סרא.

סרא. סראת אלדגאגה באצת. ואלסרה באלכסר, ביצה' אלדגאגה. קלג
[ות': הטילה התרנגולת ביצים. וה"סרה" בחירק, ביצת התרנגולת].

(ערך סרב.)

סרב. מסרבין בקטן ואין מסרבין בגדול (פסחים דף פו:). **מעני' הדי,**
אלכלאף. [ות': עניינו, המרי.] **ותרגום וימאן** (בראשית ל"ז, ל"ה), **וסריב.**
ממרים הייתם עם יוי (דברים ט', ז'), **מסרבין. ותמרו את פי יוי** (שם
א', כ"ו), **וסריבתון. ומנה קאל,** **לא יהא השני סרבן, לא יכון מכאלף.**
[ות': ומזה אמר (ברכות פ"ה מ"ג), לא יהא השני סרבן, לא יהיה ממאן.]

שרח רבינו, לגוג, אי לא ימתנעקלי תמנעא כתירא. [ות': פירש רבינו
(ברכות שם), מיאון, כלומר שלא ימאן ויתעכב הרבה.]

(ערך סרס.)

ויסמי' איצ אלכנתי אלדי לא ינסל, סריס. לאן הדה אלאעצא
אלמכלוקה לאלנסל, כאנהא מעדומה מנהם, לאנהם יביינו דאלך
באן יקולו סריס חמה. [ות': ונקרא גם האנדרוגינוס אשר אינו מזריע,
סריס. לפי שאלה האברים הנבראים להזריע, כאילו נעדרים מהם, לפי שהם
מבארים זאת במה שאמרו סריס חמה.]

קאל רבינו, לאן מא ראתה אלשמס אלא וקד הו סריס. וקד ימכן
אן יקאל אנה אתר פיה הדי' אלתאתיר אלא פעל אלטביעה, אלדי
צדה יכון סריס אדם. וכון נסבה אלא אלשמס, לכוונה אצהר פעל
פי אלוגוד. ומעני' סריס, מקלוב אלטבע, משתק מן מסורס ומן
סרס המקרא ודרשהו, יעני אקלב אלנץ (הדא וגדתה לחכם מן קדמונינו
ע"ה). [ות': אמר רבינו (יבמות פ"ח מ"ד), כי לא ראה החמה אלא וכבר הוא
סריס. [עכ"ל.] ואפשר שכוונתו, שהוא רושם בו זה הרושם אל פעולת הטבע,
אשר בהפכו יהיה סריס אדם. והיות יחוסו אל השמש, מצד שגלויה פעולתו

קלג אין הגהה זו למהרי"ץ, אלא כנראה לאחד מקהילתו. ותרגום העברי של פיסקא זו,
הוא של ידידי הרה"ג יואב פנחס הלוי שליט"א, ויישר כוחו.

קלד בפירוש המשנה כת"י המיוחס לרבינו בכתי"ק, הגירסא 'יתמנע'. ומשמעותן דומה.

במציאות. וענין סריס, הפוך הטבע, נגזר מן (סוטה דף לח.) מסורס, ומן (בבא בתרא דף קיט:) סרס המקרא ודרשהו, כלומר הפוך הפסוק.]

אות ע'

(ערך חדש: עלי.)

עלי. קלה

עלי. הו מהראס כביר מן עוד. והי לפצה עבראנייה, בתוך הריפות בעלי. קלי' ות': הוא מכתש גדול מעץ. והיא מלה עברית, (משלי כ"ז, כ"ב) בתוך הריפות בעלי.]

(ערך עפר.)

מעפורת שלספרים (שבת דף ט:). **מיזר או גלד, יצעה אלמזיין או אלגראיחי עלי רכבה, ירד ען תיאבה אלשער ואלוסך.** והו משתק מן אסם אלברקע ואלחגאב אלדי יסתר בה אלוגה, ויסמא אלמגפר. והו קול אלנץ ויתחפש באפר, תכפא ואסתתר באלמגפר כי לא יערף. ואלעין פי מעפורת, בדל אלף אפר. ות': איזור או עור, נותן הספר או המנתח על ברכיו, למנוע מעל בגדיו השיער והלכלוך. והוא נגזר משם המסוה והמסך אשר יסתירו בהם הפנים, ונקרא "אלמגפר". והוא מאמר הפסוק (מלכים"א כ', ל"ח) ויתחפש באפר, התכסה והסתתר במסוה כדי שלא יוכר. והעין במעפורת, במקום אלף אפר.]

והכדא פסרן' גנאח ע"ס. ות': וכך פתר בן גנאח ע"ה.]

אות פ'

(ערך חדש: פדר.)

פדר.

פדר. איברים ופדרים מתאכלים כל הלילה. והוא מלשון הכתוב (ויקרא א', ח') ואת הפדר, ופירושו חלב. וכן אמר המתרגם (שם), וית תרביה. ורבינו בחיי פרשת ויקרא (שם) פירש וז"ל, פדר היא מלה הפוכה, כאילו אמר פרד, על שם שהוא מפריד בין הקרבים העליונים

קלה כ"ה בכת"י, העין בשוא, דהיינו שוא פתח. וכמובן הלמ"ד בחירק.

קלו כן פירש רבינו הרמב"ם במשנה ביצה (פ"א מ"ה).

והתחתונים. [והיה קלי דרך כבוד למעלה כשהיה פורשו על בית השחיטה], וכן היום מנהג הגדולים לפרוש אותו על הצלי.

(ערך פיס.)

פיס. פייסות (יומא פ"ב מ"ב). **הו אסם אלקרע.** וואחדה, פיס. **ואלפאעל,** מפייס. [ת': הוא שם הגורלות. וביחיד, פיס. והפועל, מפייס.] **מי שלא הפיס יבוא ויפייס** (הלכות תמידין ומוספין פ"ד ה"ז). **מפייסין** (יומא דף כה.), **יתקארעו.** [ת': יגרילו.] **אסור להפיס בשבת** (הלכות שבת פכ"ג הי"ז). **ותרגום גורלך תפיל בתוכינו** (משלי א', י"ד), **פייסך תרמי בינא.**

ויש אומרים שהגורל נקרא פייס, מפני שמפייס ומשקיט קטטות (פירוש קל"ח מעמדות).

(ערך חדש: פסח.)

פסח.

חג קלט הפסח. משתק מן פסיח^{קמ} אלדי הו אלערג. כדאלך הדא אלוקת קד ערג מן אלקול אלדי קאל אללה, קמא ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה, וקד ערג מן אלשעבוד אלא אלחירות. וקד יקאל דאלך עלי ג' מעאני, עלי אלפרג בעד אלשדה אשר פסח וגו', ועלא אלכבש שנאמר זבח פסח, ועלי אלזמאן שנאמר יהיה לכם הפסח חג שבועות ימים וגו'. הדא מא קאלוה רבותינו אלאקדמון ע"ס. קמב ושרח רש"י אלדי יקול אנא אלנט ואלקפז מן מכאן אלא מכאן, יקרב אלא דאלך, ולם יכאלפה. [ת': נגזר מן (ויקרא כ"א, י"ח) פסח, שהוא החגר. כן הוא הזמן שעבר מן המאמר שאמר ה' (בראשית ט"ו, י"ג) ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה, וכבר עלו מן השעבוד אל החירות. ויש אומרים

קליז כן נוסף שם ברבינו בחיי, וכן נראה להוסיף כאן בכדי להבין מה שאומר לקמן 'וכן היום מנהג' וכו'.

קלח כן הוא בפירוש ל"סדר המעמדות" אמשטרדם ה'תקכ"ז (דף ח ע"ב).

קלט עשה תיבת 'חג' מוקטנת וכן הה"א של הפסח, כדי להורות על שורשו פסח.

קמ כן ניקד בהעתק (חוץ מהדגש בפ"א ובסמ"ך). וכן נכון.

קמא כ"ה בהעתק. ובכת"י – א"ל. וכן פתרונו כבפנים.

קמב כן כתב הר"ז הרופא ז"ל במדרש החפץ פרשת בא (שמות י"ב, כ"ז).

זאת על שלשה עניינים, על הישועה שאחר הרעה (שמות י"ב, כ"ז) אשר פסח וגו', ועל הכבש שנאמר (שם) זבח פסח, ועל הזמן שנאמר (יחזקאל מ"ה, כ"א) יהיה לכם הפסח חג שבועות ימים וגו'. זה מה שאמרו רבותינו הקדמונים ע"ה. ופירוש רש"י האומר שהוא [על שם] הדילוג והקפיצה ממקום למקום, קרוב לזה, ואין זה סתירה.]

(ערך פעט.)

פעט. כתיר מא יסמו אלשכץ אלחקיר או אלעאמי אלדי לא קדר לה, פעוט. ואלגמע, פעוטים. ויקולו, אדם פעוט אנשים פעוטים, במעני חקיר מזדרי, צד מכובד או גדול. [ות': לרוב יקראו לאדם הקטן או ההמוני שאין לו ערך, פעוט. וברבים, פעוטים. ואומרים, אדם פעוט אנשים פעוטים, הכוונה שפל ונבזה, היפך מכובד או גדול.]

ולעניות דעתי, אן דאלך משתק מן בעט [ות': שזה נגזר מן בעט], שפירושו הזלזול והבזיון, כי הפ"א מתחלפת בבי"ת. והנרצה בו, שעדיין פחות וקל. אלא שקשה לשונם שאמרו לעונת הפעוטות. לכך נראה מה ששמעתי, שהוא לשון בעיטה ברגל, כלומר שאיש קמץ (לירע) קמץ [לידע] במשא ומתן. ועיין לעיל שורש בעט.

(ערך פקע.)

פקע. לא יפקיענה בסודרין (שבת פ"ג מ"ג). **לא ילפהא ברקעה סכנה כי תנצב, לאן אסם אלכבה פקעת. וקיל, לא יכסרהא, כמי' סיבין פי הדי' אלבאב.** [ות': לא יכרכנה במטלית חמה כדי שתתבשל, לפי ששם הפקעת "פקעת". ויש אומרים, לא ישברנה, כמו שיבואר בזה הערך.]

ועיין מזה בחידושים הנדפסים בריש ספר מעשה רקח, ובכלל דבריו דברי המחבר ז"ל. ^{קמח}

קמץ נראה שמתחילה כתב כאן 'שאדם' ותיקן ל'שאי'. ובהעתק העלה שתיהן – שאדם שאיש. והוא ט"ס.

קמץ כך נראה כתוב בכת"י. וכ"ה בהעתק. אך נראה שצריך להגיה כבפנים, וכפי המבואר במשנה (גיטין פ"ה מ"ז).

קמח וזה לשון ספר מעשה רקח (שם), המפקיע את הביצה. פירוש, יכרוך הביצה בבגדים, והכריכה נקראת פקיעה, כדאמרינן (סוכה פ"ה מ"ג) מבלאי מכנסי הכהנים היו מפקיעים

(ערך פרכל).

וכדאלך קאל פי אלחיבור [ת': וכמו כן אמר בחיבור (הלכות טומאת אוכלין פ"ה ה"כ)], הפרכול^{קמו} הוא השריג שהאשכולות תלויין בו.

פירוש פרגל בלשון רומי, זמורות ענבים ניסבכות מעשה אומן (מוסף הערוך (ערך פרכל)).

(ערך פרכס).

פרכס. עד שתפרכס ביד וברגל (חולין פ"ב מ"ו). בהמה המפרכסת (חולין פ"ג מ"ג). פרכוס, [הו]קמי תצריב אלבהימה ותלבטהא בעד אלדבה. אין מפרכסין את האדם (בבא מציעא פ"ד מ"ב), יצבגו שערה וגזירו לחיתה בחייל וצנאיע כפייה. [ת': פרכוס, [הוא] פרפור הבהמה ותנועות רגליה אחר השחיטה. אין מפרכסין את האדם, יצבעו שערו וישנו זקנו במצבים ובפעולות נסתרות].

בלשון יוני, פרכוס, קמט מחמת זקנה. ורבותינו ז"ל בנו פעל ואמרו, מפרכס, להסרת הקמטים (שם).

(ערך חדש: פרם).

פרם.

פרם. אוחוז בבגדיה, אם נקרעו נקרעו ואם נפרמו נפרמו (סוטה פ"א מ"ה). נראה מזה, כי יש הפרש בין קריעה לפרימה. כי הקריעה, בבגד גופו, שלא במקום התפר. והפרימה, במקום התפר (רד"ק שורש פרם).

ועושין מהם פתילות. וכן קורין לכדור הנכרך שמשחקין בו, פקעת. ורבינו אמר בפירוש המשנה (שבת פ"ג מ"ג), ישפוך את הביצה בסודר חם. ורבינו יהונתן ז"ל אמר, יכסנה בסודר. עכ"ל.

קמו כ"ה בכל הכת"י [וכן הוא במהדורת שי]. אמנם בספרי הרמב"ם כת"י מתימן, יש שינוי גירסא בתיבה זו. יש שכתוב בהם 'הפרכיל' ביו"ד, וכמופיע בדפוסים שלפנינו. ויש שכתוב בהם 'הפרכל' [ובשינויי נוסחאות מהדורת פרנקל ציינו שכן הוא ברוב הכת"י מתימן שהיו לפנינו], ולפי גירסא זו נראה שהכ"ף בחולם, ואם כן הוא כגירסת רבי תנחום כאן.

קמוז תיבה זו נוספה בין השיטין, ונראה שהיא כתיבת מהרי"ץ.

(ערך פרס.)

ויסמו אלמוצע אלדי אכתלט פי תראבה עטאם ותכסרה חתי לא בקית צאהרה ולא מערופה, בית הפרס. [ות': ויקראו המקום אשר מעורב בעפרו עצמות ונשברו עד שלא נשאר מהם רושם ולא ידיעה, בית הפרס.]

עיי' רע"ו ריש פי"ז דאהלות זה לשונו, בית הפרס, מקום שהטומאה פרוסה ומתפשטת שם. ורבותי פירשו, לשון דבר פרוס ושביר, שעצמות (שלימות) [של מת] קמח נפרסו שם. ויש אומרים, על שם שפרסות בני אדם נמנעים ללכת שם מפני הטומאה. [ע"כ.]

(ערך חדש: פתן.)

פתן.

פתן. ראש ופתין ([פרק] י"ג נגעים [מ"ב]). נוע מן אלבניאן, כאן משהור אלשכל פי דאלך אלתאריך ענדהם, שבה אלנטאקאת ואלעקוד אלדי תגמע אלחיטאן. הדי נץ רבינו ז"ל. ות': מין ממניי הבניינים, היה ידוע בצורתו באותו הזמן אצלם, כעין חגורות וגשרים המחברים את הכתלים. זהו לשון רבינו ז"ל. ורע"ו פירש בשם הערוך, אותה האבן או אותו העץ שתופס מצד מערב נדבך שלו, ולצד מזרח נדבך של חברו, שם אותה האבן או אותו עץ, ראש. ואותם עצים או אבנים שבנדבך זה במערב אחת, ובנדבך זה במזרח אחת, שמן פתין. וכתב תי"ט, כלומר שהכותל שבינו לבין חברו נבנה באבנים שלימות, והן נקראים ראשין, וממלאין כל עובי החומה, עד שנראה בבית זה ובבית זה, מצד זה במערב ומצד זה במזרח. ונבנה גם כן מפתין, מלשון (בראשית י"ח, ה') פת לחם, (תלים קמ"ז, י"ז) משליך קרחו כפתים. ונקראו כך, על שם שהם חלוקים לשנים, ששנים מהם כנגד אבן הראשה האחד. ורגילין לבנות כך הבונים, שורה ראשים ועליהן שורה פתים וחוזר ובונה עליהם שורה ראשים, וכן עד למעלה. [עכ"ל.] ועיי' עוד שם פירוש אחר למהר"ם.

אות צ'

(ערך צלף.)

לא למטן ולא למעלן אלא כמצליף (יומא פ"ה מ"ג). **שרח אלמשנה כמצליף, כמן יגלד באלסוט. יריד בה, אלאעתדאל בין אלרפע ואלכפץ. אי אנה מתוסט פי דאלך.** [נת': פירוש המשנה כמצליף, כמי שמכה בשוט. רצונו לומר, המיצוע בין ההגבהה וההנמכה. כלומר, שהוא הממוצע בזה.]

רש"י ביומא פ"ד (דף נג: ד"ה אלא כמצליף) כתב, לא ידעתי לשונו. ובגמרא (שם דף נד: ודף נה.) מאי כמצליף, מחוי רב יוסף כמנגדנא. פירש רש"י (שם דף נה. ד"ה כמנגדנא), כמכה ברצועה, שמתחיל מן הכתפים ומכה והולך למטה. ובערוך (ערך צלף) הביא, יודע כמביא למעלה (תלים ע"ד, ה'), תרגומו יצליף בקורנסא היך גבר דמרים ידוהי. ע"כ. וה"ר דוד אבודרהם בפירוש כ"יקמט פירש, כמו המלקות, שאינו מכה במקום אחד, אלא פעמים למעלה ופעמים למטה בלא כוונה. ויהיה לשון מצליף, ענין הטיה, כמו (שמות כ"ג, ח') ויסלף דברי צדיקים, בחלוף צד"י בסמ"ך. כלומר, שהיה מטה לכאן ולכאן עכ"ל.

(ערך צמר.)

ויסמו אלקטן צמר גפן, לאנה ישבה אלצוף פי אלביאץ ואלנפש. [ת': ויקראו "אלקטן" צמר גפן, לפי שהוא דומה לצמר בלובן ובניפוך.]
ונקרא גפן, קי לפי שאילן שלו דומה לגפן. רע"ו פ"ז דכלאים (מ"ב).

(ערך צרף.)

ודאלך אלאכצאץ אלתי תעמל עלי' הדה אלהיאה, תסמי' צריפינ'.

קמט לפני מהרי"ץ היה פירוש סדר העבודה לה"ר דוד אבודרהם ז"ל בכת"י, שלא נדפס עדיין בזמנו. וכבר ציין לזה בפירושו לתכלאל עץ חיים בראשית סדר העבודה (ח"ו לכיפור, עמוד קצ"ג), ושם במקומו (עמוד רי"ז, ד"ה כמצליף) העלה כל לשון הרד"א בזה (ולבסוף שם באותו הדיבור העלה גם לפירוש רש"י הנ"ל) באריכות, אלא שכאן בהגהתו קיצר ממנו מאד. ופירוש הרד"א הנ"ל, נדפס לאחר זמן מהרי"ץ בשם "תשלומו אבודרהם" (ברלין ה'תר"ס, וראה שם עמוד 56).

קנ כלומר, צמר גפן, ואינו נקרא צמר בלבד.

[ת': וכן הסוכות הבנויות על פי זאת התכנית, נקראות צריפין.]

וקאל רבינו פי אֶכְרֵ אֵהֱלוֹת, נוע מן אלכיאם, ולעלה מנסובה אלא אלשׁיי אלדִי תעמל מנה, והי חצר מן ברדי תתסמי' צריפא. [ת': ואמר רבינו בסוף אהלות (פי"ח מ"ט), מין ממניי האהלים, ושמא ייחסום לדבר שהם נעשים ממנו, והם מחצלות מן גומא הנקראים צריפא.]

אות ק'

(עורר קבה קביא.)

קבה קביא. המשחק בקוביא (ראש השנה פ"א מ"ח). **אלהא לאלתאנית,** **ואליוד לאמהא בדל יא,** **מתל בכיה שביה גפן פוריה. ומענאה** **אלקמאר.** [ת': הה"א לנקבה, והיו"ד למ"ד במקום יו"ד, כמו בכיה שביה גפן פוריה. ועניינה משחקים.]

[קוביא.] נגזר מן (ישעיה מ', ד') והיה העקוב למישור. ומפני שהשטח הפרוס שוה, לכן כל דבר הבולט ויש לו שלשה מרחקים אורך ורוחב וגובה ובולט מלמעלה, דומה להר. כמו שאמרו רבותינו ז"ל בתעניות דף ג' (ע"ב), מעלי תלגא לטורא כחמשה מטרא לארעא. ופירש רש"י, קי"א ראשו וארבעה צדדיו, והיינו דמות קוביא מונחת. וגם בלשון יון נקרא חשבון כל דבר שיש לו שלשה מרחקים, קוביק. ובעלי הנדסה כוהו מעוקב. רק הקו"ף נוספת בלשונו, כמו צארני"ק וזולתם, והם שם תואר. ה"נ קוביק, וענינו חשבון של דמות קוביא. ובלשון הקודש, נתוסף העי"ן בעקוב. ואפשר שמזה כל הולך בדרך לא ישר נקרא עוקב, [כמו קיב שנאמר (בראשית כ"ז, ל"ו) ויעקבני זה פעמים]. ואפשר שמזה גם כן (בבא קמא דף קיג.) בא עליו בעקיפין, כי ב' ופ' מתחלפין, כמו 'הבקר' 'הפקר'. חות יאיר דף רנ"ז ע"ב. ועיין פנים חדשות דף כ"ו ע"ב.

קנא אמנם, כן מופיע בחוות יאיר שממנו העתיק מהרי"ץ, אך ברש"י לפנינו לא מצאנו שפירש כן. ושמא היה כתוב בחוות יאיר בר"ת, ופתר המדפיס כהבנתו. וכבר ראיתי מי שהעיר על כך.

קנב כן נוסף שם בחוות יאיר, ולרווחא דמילתא העלינו זאת כאן.

(עורר קבר).

פת קיבר (מכשירין פ"ב מ"ח). **כבו כשכאר. ואלמעני, אסוד גיר נקי**
מן נכאלתה. [ת': לחם "כשכאר". ועניינו, שחור ואינו נקי מן הסובין שבו.]

והו שרח [ת': והוא פירוש]. פת הדראה הנזכרת בגמרא פרק כל שעה (פסחים דף לו:), כפירוש רבינו פ"ו מהלכות חמץ ומצה (ה"ה). וכן דעת הרי"ף, כפי מה שפירשם הרא"ה, שהביא המגיד משנה שם. והוא נגד רש"י שפירש (פסחים שם) שניטל כל הדרה. ודעת רבינו, נראה שמפרש לשון זה על דרך סגי נהור, קיג ודו"ק.

(עורר קדש).

ולפץ קדושה, מעני' אלאסתעדאד, והו כתיר פי אלנץ, התקדשו
למחר ואכלתם בשר, וקדשתם היום ומחר. פמתא כאן
אלאסתעדאד לכמאל ותנזה ושרפייה, יסמא. קיד [ת': ומלת קדושה, עניינה הכנה, והוא הרבה במקרא, (במודבר י"א, י"ח) התקדשו למחר ואכלתם בשר, (שמות י"ט, י') וקדשתם היום ומחר. ובעת שתהיה הכנה לשלימות ויתרומם ויתעלה, ייקרא [קדוש].]

ומן דאלך, (קידושין פ"ב מ"ה) המקדש את האשה וכו'. וקד שרח פי באב ארס. [ת': ומזה, המקדש את האשה וכו'. וכבר פירש בערך ארס.]

(עורר קיח).

קיה. התרמל משיחסום ויקוב שפתותיו ויעשה את קיהותיו.

כלים פרק ט"ו משנה ד'. ויש גורסין קיהותיו, בה"א, והוא מן (משלי ל', י"ז) ליקהת אם.

(עורר קיץ).

קיץ. מעלום, אן קיץ הו אסם אלקיץ, והו אלציף. ומן דאלך,
כלוב קיץ. לאן פי דאלך אלפצל, תך אלפואכה כאלתין ואלענב

קנג כלומר, שכינויה 'הדראה' אינו לשון גנאי (כפירוש רש"י), אלא לשון שבה, אך כינוה כן בלשון סגי נהור.

קנד כן הגירסא בכת"י. ובעוד שני העתקים כת"י ישנים, אמנם באחד מהם נוספה כאן בגליון תיבת 'קדוש'. וכן הגירסא במהדורת שי.

ויגרה מא. [ת': ידוע, ש"ק"ץ] הוא שם הקיץ, והוא הקיץ. ומזה, (עמוס ח', א') כלוב קיץ. לפי שבזו העונה, יהיו הפירות כהתאנים והענבים וזולתן. ר"ל, בזה הזמן.^{קני} וקרי קיץ, על שם שקוצצין אותן ביד. רלנ"ח סימן (ז) [ט'].^{קני}

(שם)

ויסמי' אלמוצע אלתי תנשר פיה הדה אלאתמאר לתגף, כאלענב ואלתין וחב אלרמאן, מוקצה. [ת': ויקראו המקום ששוחטים בו אלו הפירות לייבוש, כהענבים והתאנים וגרגירי הרימונים, מוקצה.]

והי [ת': והיא.] רחבה שאחורי הבתים, ונקראת מוקצה, לפי שאין רוב תשמיש שם. עץ חיים פ"כ דעירובין.^{קני}

(שם)

קייץ המזבח (שקלים פ"ד מ"ד). **תרומה ישנה שמקיצין בה את המזבח וכו' (הלכות שקלים פ"ד הי"א).** **כמא קאלו** [ת': כמו שאמרו (ירושלמי שקלים פ"ז ה"א)], **תנאי בית דין הוא על כל המותרות שיקרבו עולות בהמה. והדה אלעולות, יסמוהא קיץ המזבח. ותקריבהא עלי' אלמזבח, יקאל ענה מקייצין את המזבח.** [ת': ואלו העולות, נקראות קיץ המזבח. והקרבתן על גבי המזבח, יאמרו על כך 'מקייצין את המזבח'.]

וקיץ, אסם אלציף. ופאכהת אלציף, אעני אלתין ואלענב אלדי תנשר ותיבס, יאכלהא אלנאס כתיר זאיד עלי' טעאמהם. פתסמאת אלקראבין אלתי תקרב על גבי המזבח זאיד עלי' אלמפרוץ, קיץ המזבח. שרח רבינו פ"ד דשקלים (מ"ד). [ת': ו"ק"ץ, שם הקיץ. ופירות הקיץ, הם התאנים והענבים אשר שוחטים ומיבשין אותן, ובני אדם אוכלים מהן הרבה בנוסף על סעודתם. לפיכך נקראו הקרבנות שמקריבין על גבי המזבח בנוסף על החובה, קיץ המזבח. פירוש רבינו פ"ד דשקלים.]

קנה התרגום המילולי של 'פי דאלך אלפצל', הוא 'בזה הפרק', על כן הגיה כאן לאמר שהכוונה 'בזה הזמן'. אך אנו כבר תירגמנו 'שבזו העונה', לפי הענין.

קנו מצורת הכתב, נראה שהגהה זו אינה למהרי"ץ, אלא למי מקרוביו או מקורביו.

קנז גם הגהה זו, יתכן שאינה למהרי"ץ, אלא כנ"ל.

(ערך קלה).

קלה. אפר מוקלה (תענית פ"ב מ"א). **רמאד אלכאנון**. [ת': אפר התנור].

וקיל, רמאד אלפרן. וקיל, רמאד מן מוצע מסתהאן. [ת': ויש אומרים, אפר הפורני. קנ" ויש אומרים, אפר ממקום בזוי]. מאשפות ירים אביון (תלים קי"ג, ז'), תרגומו מקילקלתא מרים חשיכא (לאלאקדמון ע"ס) [ת': לקדמונים ע"ה]. קנ" והתוספות (תענית דף טז. ד"ה אפר מקלה) כתבו, שאותו אפר הוי מעצם אדם. עיין בית יוסף [או"ח] סימן תקע"ט.

(שם).

ומן הדי אלאצל, קוליה והו אלגמגמה, [ת': ומזה השורש, קוליה והיא הגולגולת]. **קולית^ס המת, קולית הנבלה**.

עצם קסא הקולית.

(שם).

ומן הדי אלשבא קאלו קולית המים המחולחלת, והי מקבובה אלמא חין יגלי. והי מדוורה כאליה אלבטן, כגמגמה אלרס. [ת': ומן הדומה לזה אמרו, (טבול יום פ"א מ"א) קולית המים המחולחלת, והיא בקבוק המים כשהם רותחים. והיא עגולה ותוכה חלול, כגולגולת הראש].

יעני אן יכון דאכלהא פארג, והו שרח המחולחלת. [ת': כלומר, שיהיה בתוכה חלל, והוא פירוש המחולחלת].

(ערך קמר).

וכדי קאלו [ת': וכך אמרו], (ספרי זוטא פ"ז ג') **שש עגלות צב קמורות היו**.

קנח הוא התנור הגדול של הנחתומים.

קנט זה הפירוש האחרון, הוא למחר"ז הרופא ז"ל בפירושו להרמב"ם (תעניות פ"ד ה"ה). קס סתם עצם, ולא דוקא גולגולת. וכן פירש רבינו במשנה חולין (פ"ט מ"ה) בזה"ל, קולית, הוא כל עצם שיש בו מח והוא סתום משני קצותיו. עכ"ל. וכן הוא פירוש הערוך (ערך קלית). ו'הגולגולת' הכתובה מקודם, נסובה על 'קוליה'.

קסא תוספת דוגמא.

זה לשון תי"ט פ"ג דאהלות הלכה ז', קמור, פירש הרב ברטנורא, מקורה. וחבריו, כבש כשב, שמלה שלמה. ובערובין פ"ק פירש הרב ברטנורא, קמור, כמין כיפה מכוסה. ולפי זה יש טעם בדבר, שלפי שאין זה הקירוי כשאר קירוי, לפיכך נתחלף השם באותיותיו עכ"ל.

(ערך קנרס.)

קנרס. קינרס ועכביות (ביצה דף לד.). **הו שוך תאכלה אלגמאל, יסמא אלכרשה.** קסב [ת': הם [מיני] קוצים יאכלום הגמלים, ונקראים "אלכרשה".]

רבינו פ"א דעוקצין (מ"ו).

(ערך קפלט.)

קפלט. דגים שנתבשלו עם הקפלוטות (מעשר שני פ"ב מ"א). **כראת שאמי, לה רוס כבאר.** [ת': כרתי של ארץ ישראל, לו ראש גדול.]

וז"ל רלנ"ח בתשובה סימן (ז') [ט'], קפלוטות, פירש הרמב"ם במשנה (נדרים פ"ו מ"ט) כרישין, כרתי. וקפלוטות, שם הכרתי שבארץ ישראל. [עד כאן.] קסי ונראה שהחילוק ביניהם, בראשם, אם הוא גדול, ואין להם כי אם הראש לבד. קיפלוט, נגזר מלשון קפלי בלשון יון, שרוצה לומר הראש. עכ"ל.

(ערך קצע.)

ולדאלך קאל פי שרח אלמשנה (כריתות פ"א מ"א) **ואלחבור, אן אלקציעה מגהולה' אלמאהייה ענדנא אלאן.** [ת': ולזאת אמר בפירוש המשנה (כריתות פ"א מ"א) ובחיבור, קס"י שהקציעה לא ידוע מהותה אצלינו עתה.]

קסב כ"ה בכת"י ובהעתקים נוספים כת"י, בכ"ף דגושה לא רפויה. ובפירוש המשנה לרבינו בכת"י (עוקצין שם), נכתב "אלכרשה" בכ"ף רפויה. וכן הוא בספר המרגלית על מדרש הגדול (שערי שלמה, עמוד ע"ט).

קסג כן נוסף שם ברלנ"ח. דהיינו, עד כאן פירוש הרמב"ם שם.

קסד בחיבור, אמנם לא כתב רבינו במפורש שלא ידוע מה היא הקציעה, אלא רק בפירושו למשנה. אך ממה שמנה את שמות אחד עשר סממני הקטורת בלשון ערבי (הלכות כלי המקדש פ"ב ה"ד) והזכיר ביניהם את הקציעה בשמה העברי ולא בלשון ערבי, משמע לכאורה שמחמת אי מציאותה בזמנם ובמקומם לא מצא לה שם ערבי.

ופי אֹכֵר וְתָ: (בסוף.) (סנהדרין) [בבא בתרא] (דף קעה:), הרוצה שיחכים וכו', שאין לך מקצוע בתורה. שרחה אלאקדמון ע"ס וְתָ: פירשה הקדמונים ע"ה, עטר ומשמום, מן קולה וְתָ: ממה שנאמר. (תלים מ"ה, ט') מור ואהלות קציעות.

(עור חדש: קרא.)

קרא.

קרא. קורא, זכר. בסוף חולין (דף קלח:). ופירשו בו, שהוא העוף שנקרא בלעז פירדי"ץ, ובמקרא קורא דגר (ירמיה י"ז, [י"א]), והוא לשון צבור, שמכנש ביצים^{ס"ה} ורובץ עליהם כנקבה, כמו הקורא הנקבה. ומן ההלכה נראה, כי הקורא, בין זכר בין נקבה, רובצים על ביצי אחרים.^{ס"ה} עיין רד"ק (שרשים שורש קרא).

(עור קרה.)

קירוייה שממלאין בה (שבת פ"ז מ"ו). **הדא אלאסם לאליקטינה אליאבסה, אלדי אפרג באטנהא מן אלחב, וצאר יסתקא בהא מן אלביר כאלדלו.** והי כפיפה לא תגוץ פי אלמא, פיעמל דאכלהא חגר יתקלהא. וְתָ: הוא שם הדלעת היבשה, אשר פינו את תכולתה מן הפרי שבה, כדי לשאוב בה מהבאר כמו הדלי. והיא קלה, לא תשקע במים, לכן נותנים בתוכה אבן להכבידה.

הי אלדביה, ולעלה אסם משתרך. ונאס יסמונהא קרעה, וכדא קאל רבינו פי ה' פרה. וְתָ: היא "אלדביה", ושמה הוא שם משותף. ובני אדם יכנוה "קרעה", וכך אמר רבינו במסכת פרה פרק חמישי (מ"ג).

(שם.)

וכדאלך אלאנא אלפכאר אלדי רתב עלי' אן יסתקי בה, יסמא איצ קירוייה. וְתָ: וכן הכלי חרס שהותקן לשאוב בו, נקרא גם כן קירוייה.

קסה וכן כתב רד"ק בישעיה (ל"ד, ט"ו) בזה"ל, ובקעה ודגרה, כמו קורא דגר, ענין אסיפה, כלומר אסיפת הביצים. עכ"ל. וכן כתב שם הר"ש ׳ן מלך בזה"ל, ׳ודגרה׳, ענין אסיפה וקבוץ. כמו ׳קורא דגר׳, ודומה לתרגום (שמות ח׳, י׳) ׳חמרים חמרים׳, דגורין דגורין. עכ"ל.

קסו ועיין בית יוסף יורה דעה סימן רצ"ב.

וכדא קאל פי י"ז דשבת (וב') [וג'] דכלים. ות': וכך אמר בפרק י"ז
דשבת (מ"ו) ופרק (ב') [ג'] דכלים (מ"ה).]

(ערך קרט.)

**לאנהם קאלו פי תקדירה, קורטוב אחד משמונה בשמינית,
ושמינית הי נצף אלרביעית, לאנהא תמן אללוג, פהי י"ב דרהם
ונצף.** ות': לפי שהם אמרו בשיעורו, שהקורטוב הוא אחד משמונה
בשמינית, ושמינית היא מחצית הרביעית, להיותה שמינית הלוג, והרי היא
י"ב דרהם וחצי.]

ודאלך איצא באלתקריב, עלא קדר חסאב אלקרטוב אלדי קדרה
באלתקריב דרהם ונצף, לאן באלחקיקה פהו יזיד קיראטקסי ורבע.
ות': וגם זה בקירוב, לפי חשבון הקרטוב שערכו הוא דרהם וחצי בקירוב, כי
באמת ערכו יותר ב"קיראט" ורבע.] ועיין עץ חיים ריש פ"ג דמקואות.
ורמב"ם ריש פ"ה וסוף פ"ז מהלכות מקואות.

(ערך קרסטמל.)

קרסטמל. הפרישין והקרוסטמלין (כלאים פ"א מ"ד). **ואחדה** ות': והיחיד],
קרסטמל.

פירוש קסט אלכמתרי.

הכדא שרח רבינו פי א' עוקצים. וקאל פי שרח אלאלפאץ, אן
אלעאמה תערפה ענדנא באלאנגאץ. קסט ושרח אגסים, אלברקוק.
ות': כך פירש רבינו בפרק א' מעוקצים. וב"פירוש המלות" אמר, שאצל ההמון
הוא ידוע אצלינו בשם "אלאנגאץ". ופירוש אגסים, "אלברקוק". עיין לעיל
ערך אגס.

קסז בכת"י נראה כביכול נוספה כעין נו"ן פשוטה לאחר הטי"ת, ואינו ברור. ובהעתק –
קיראט.

קסח שתי תיבות אלו, הן הגהת הסופר עצמו או זולתו. ועל דבריו הגיה מהרי"ץ כדלקמן
בפיסקא הבאה.

קסט עד כאן מ"שרח אלאלפאץ".

(ערך קשש).

קשישין שעל גבי השבר (שבת דף נג.). **יענו, אלעידאן אלדי פוק אלעצו אלמכסור.** [ת': כלומר, העצים שעל האבר השבור.]

והו משתק מן לפצה' קש. לאן הולאי אלעידאן מעא אלתזליף ואלרקה, אלדי פיהן פינסבין אלא אלקש. וכדא פסר רד"ק קריב מן הדא. ות': והוא נגזר ממלת קש. לפי שאלו העצים יש בהם הדקות והרכות, אשר בהם מיוחסים אל הקש. וכן פירש רד"ק (שורש קשש) קרוב לזה. ועיין בערוך ז"ל (ערך קש).

(ערך קשא).

קשא. קשואים (כלאים פ"ג מ"ד). **הוא אלקתא. פיסמו מזרעהא** [ת': וקוראים מקום זריעתו], **מקשאים ומקשאות** (שביעית פ"ב מ"א). **המשמר מקשאיו ומדלעיו** (הלכות שבת פכ"ד ה"ט), **מקאתיה** [ת': מקשאותיו.]

גוף הפירות, קרויים קשואין ודלועין. ומה"ק שגדלים ונולדים בו, קרויין מקשאות ומדלעות. מגיד משנה פרק כ"ד משבת (ה"ט).

אות ר'

(ערך רבב).

ומעני' אכר [ת': וענין אחר], **רביבה קעא היתה במערב הכבש** (מדות פ"ג מ"ג). **הי חפרה, ירמי' פיהא פסולי חטאת העוף.** [ת': היא חפירה, משליכין בה פסולי חטאת העוף.]

וז"ל רע"ו, רבובה כמו נבובה. קעב והוא קעג חלון שאינו מפולש. וכתב

קע כלומר, המקום שגדלים ונולדים בו. וכפי שכן הוא פירוש רבי תנחום כאן בפנים. אלא שמהרי"ץ כתב כלשון המגיד משנה, כפי המופיע בדפוס ראשון (קושטא רס"ט) ובדפוסים שלפנינו כתוב 'ומקום' במקום תיבת 'ומה', אך כפי הנראה הוא תיקון המדפיסים.]

קעא כ"ה בכת"י, ובעוד העתק כת"י. ובהעתק אחר כת"י, רבובה. וכן גירסת רבינו הרמב"ם בפירוש המשנה (מידות שם) ובחיבור (הלכות בית הבחירה פ"ב הי"ד).

קעב עד כאן לשונו.

קעג כן פירש התוספות יום טוב.

התי"ט, ולפי שלא היה נבוב ממש, לכך נשתנה הרי"ש במקום נז"ן, והוא מורכב משם ארובה ומשם נבוב. ע"ש פ"ג דמדות הלכה ג'.

(ערך רבג.)

רבג. מרבג קערי שלאבנים (אהלות פ"ג מ"ז). **חגארה מעבייה מצפופה בעץ עלי' בעץ כאלמצטבה. ויקאל איצ' מרבך, ואלמעני' ואחד.**

[ת': אבנים צבורות מסודרות זו על זו כאצטבה. ונקראים גם מרבך, והענין

[אחד.]

וכתב התי"ט פ"ג דאהלות (מ"ז), שהוא שם מורכב מן מורביות דפ"ג דשביעית (מ"ה), ומן נדבכין די אבן גלל דעזרא ו' (פסוק ד'). וזה דשביעית, מיירי באבנים שעודן מחוברים במחצב. ודעזרא, מיירי בקבועים בבנין. והא"י דאהלות, מרבך, מיירי כשהן חצובים ועדיין לא הוקבעו בבנין. לכך הורכב משמות אשר בארץ ואשר בבנין, ויהיה גם כן לשון ריבוי וכו'. קע

(ערך רבך.)

רבך. מרבך שלאבנים (אהלות פ"ג מ"ז). **מתל מרבג, וקד דכר.** ות': כמו

מרבג, וכבר נזכר (לעיל בסמוך, ערך "רבג").]

רבוכה, פירש רע"ו (מנחות פ"ז מ"א), חלוטה במים רותחין. וכן פירש רש"י פרשת צו (ויקרא ו', י"ד). ורמב"ם פ"ז דמנחות (מ"ב ומ"ד) פירש, רבוכה, מרובה בשמן וקלויה בו, לפי שהיה בה שמן כנגד החלות והרקיקין ע"כ. קע ומצאתי בריש ספר מעשה רקח בלשונות וז"ל, ורב נחשון היה גורס מרבך ברי"ש. ופירושו, האבנים שהן סדורות קצתן על קצתן, נגזר ממורבכת תביאינה (ויקרא שם). ע"ש בסוף הלשונות.

קעד כן גירסת רב האי גאון בפירושו לאהלות (שם). וכן גרס הערוך (בערך רבג). ועיין עוד מלאכת שלמה (אהלות שם).

קעה עד כאן דברי התוי"ט שם.

קעז עד כאן לשון רע"ו. אמנם מה שכתב בשם הרמב"ם, אין אלו דברי הרמב"ם ממש בפירושו שם, אך משמע כן מדבריו.

(ערך רהן).

רהן. הרהין (חמורו) קעי [חמצו] (הלכות חמץ ומצה פ"ד ה"ה). **אין מרהינין** (הלכות מעשר שני פ"ג ה"ז). **הו מתל אללפין אלערבי במעני ארהן רהן.** [ת': הוא כמו הביטוי הערבי במשמעות "ארהן" "רהן"].

מדברי הרמב"ם בחבור פ"ג דמעשר שני (ה"ז והי"ח), נראה פשוט דחילוק [יש] בין לשון הורה ללשון משכון. כי הורה, הוא על שלוה עכשו. ומשכון, על הלואה שכבר עברה. וכן הביא התי"ט פ"ח דעדיות (מ"ב) משם רבינו ז"ל.

(ערך רוח).

רוח. הרחת והמזלג (שבת פ"ז מ"ב). **רחת, מזראה עריצה, ינפץ בהא אלגלה פי אלהי, לינתפץ ענהא אלתבן. לדאלך סמית רחת, משתק מן רוח.** [ת': מזרה רחב, מנער בו התבואה ברוח, לנער מעליה את התבן. לזאת נקראת רחת, נגזר מלשון רוח].

וכדאלך אלמכדאה תסמי' רחת, וימכן אנהא עריצה פי שכלהא. קעי [ת': וכן "אלמכדאה" נקראת רחת, ויתכן מפני שהיא רחבה בצורתה].

(ערך רטיה).

רטיה. מלוגמה ורטייה (הלכות שבת פ"ט ה"ג). **לזקה' מהרם. וסמי דאלך איצ מן מעני' רטובה אלמרהם, מקלוב מן קו' ומכה טריה. ואליא בדל הא מתל ענייה, קעט שביה בת ציון.** [ת': דבוקת משחה. ונקראת כמו כן מענין לחות המשחה, בהיפוך [אותיות] ממה שנאמר (ישעיה א', ו') ומכה טריה. והיו"ד במקום ה"א, כמו (שם נ"ב, כ"א) ענייה, (שם ב') שביה בת ציון].

פירוש, כי שורש תיבה זו, טרה, כמו 'ענייה' 'שביה', שהשורש בהן

קעז כ"ה בכת"י, ובעוד העתק כת"י. וזו ט"ס, וצריך להגיה כבפנים. ובהעתק אחר כת"י, חמירו. והוא לשון חמץ בארמית, כענין 'חמירא'. יתכן שתיקן זאת המעתיק מדעתו. או שמא זו היא גירסת רבי תנחום במהדו"ק, אך תיקן זאת במהדו"ב וגרס 'חמצו'. וכן הגירסא במהדורת שי, חמצו.

קעח בהעתק צוין שהגהה זו גם למהרי"ץ. אך לדעתי אינה לו.

קעט בכת"י היה כתוב 'ענייה', ומחקו היו"ד הראשונה. הניקוד בתיבה זו ובתיבה שאחריה, הוא מאתי.

גם כן 'ענה' 'שבה', וה"א אחרונה שבהן אינה מהשורש, כי הם סימן הנקבות.

(ערך רים.)

רים. השופין והרימין (כלאים פ"א מ"ד). **אלנבק.**

פירוש, ק"פ והו [ת': והוא]. אلدום [ואילנו אלסדר]. כפתור ופרח דף תמד [ע"א, ודף ש' ע"א].

אלנבק, בלשון מצרים. ואלדום, בלשון כנען (שם). קפא

(ערך רים.)

ומעני' אכר [ת': וענין אחר], **תשעים רוס מירושלם ועד צוק. וקאלו פי שרחה** [ת': ואמרו בפירוש], **רוס, שבעה ומחצה במ"ל.**

לכל מ"ל. קפב

(ערך רכף.)

הפוה והרכפה (שביעית פ"ז מ"ב). **אסם אלבקם באלמים, ויצבג בה אלאחמר מתל אלפוה. וקיל, אנה אלדי יסמוה אלאטבא בכור מרים, ויערף ענד אלגמהור שגרה' מרים.** [ת': שם "אלבקם" במ"ם, וצובעים בו האדום כמו הפוה. ויש אומרים, שהוא אשר יקראוהו הרופאים בכור מרים", וידוע אצל ההמון [בשם] "שגרה' מרים"].

וקיל אדא משך ערוק דאלך באלמא, פאן סקי דאלך אלמא למן כאן דוד פי בטנה אפאדה [ת': ויש אומרים, ששולקין שורשים אלו במים, ומשקים אלו המים למי שיש לו תולעים בבטנו ויועיל לו]. (רע"ו והערוך).

קפ זו הגהה קדומה, ועליה נוספה הגהה מאוחרת. יתכן שהנוסף הוא ממהרי"ץ. וכדי להבדיל בין ההגהה הקדומה למאוחרת, הכנסנו את הנוסף עליה בסוגריים מרובעים. אך הפיסקא הבאה, היא כולה מאוחרת, ויתכן שהיא למהרי"ץ. ובהעתק, עירב כאן את הלשונות.

קפא וב"שרח אלאלפאץ" (ערך רימין) כתב, 'אלנבק והו אلدום'.

קפב כן כתוב בגליון, ויתכן שהגהה זו למהרי"ץ. ובהעתק, לא הוסיף כן בגליון כדרכו, אלא תיקן בפנים 'לכל מ"ל' במקום תיבת 'במ"ל'. כנראה חשב שזהו תיקון. ואמנם, בהעתק ישן כת"י של "אלמרשד אלכאפי", ראיתי שכתב בפנים 'לכל מ"ל' במקום 'במ"ל'.

(ערך רפת).

רפת. רפת ולולין (יומא דף יא.). **רפת בהמה. רפת בקר** (בבא בתרא פ"ב מ"ג). **הי אלזריבה, והו מוצע מחווק כחיטאן, תעמל פיה אלבהאים, ולים עליה סקף. וגמעה, ואין בקר ברפתים. שרחה, מחאבס אלבקר, והו מכאן תחבס פיה.** [ת': היא "אלזריבה", והוא מקום מוקף כמו קירות, שמים בהם הבהמות, ואין עליו תקרה. וברבים, (חבוק ג', י"ז) ואין בקר ברפתים. פירוש, מכלאות הבקר, והוא מקום שייכלאו בו.]

ריפות, אלהריס, אלדי תנדק באלמהראס. [ת': ריפות, גריסי חטה, שנכתשו במכתשת.]

(ערך רשה).

ומא נקץ מן שרוט רשות היחיד, באן תך חיטאנה אחט מן עשרה טפחים, פיסמי' כרמלית. **והו ענדהם מכתצר כארמלית וכו'.** [ת': ומה שנחסר מתנאי רשות היחיד, שקירותיו למטה מעשרה טפחים, נקרא כרמלית. והוא אצלם קיצור 'כארמלית' וכו'.]

ובעץ אלשארחין פסר, ^{קפ} **אן דאלך משתק מן כרמל, רך ומל, יעני לא הו יאבס ולא הו אכצר. והזה, לא רשות רבים ולא רשות יחיד.** [ת': ומקצת המפרשים פירשו, שהוא נגזר ממלת כרמל, רך ומל, כלומר שאינו יבש ואינו לח. וזו [הכרמלית], לא רשות רבים ולא רשות יחיד.]

אות ש'

(ערך שבל).

ותיאר אלמא יסמא שבולת [ת': חווק מרוצת המים נקרא שבולת], **ושבולת שטפתני,** (שם, ט"ז) **אל תשטפני שבולת מים.** (תלים ס"ט, ג')

זה לשון תי"ט סוף טהרות (פ"י מ"ח), **[בשבולת הנהר, פירש הרב, מקום שהמים רודפין, מלשון (תלים ס"ט, ג') ושבולת שטפתני. לפי שדרך הספינות ללכת שם, נקרא שבולת, מלשון שביל ע"כ.]**

(ערך שחר.)

אמא תפלת מנחה, פקיל אן מנחה הו אסם רבע אלנהאר אלאכיר, משתק מן תרגום לרוח היום, למנח יומא. והו אסתקראר חרארה' אלנהאר, ומיל שעאע אלשמס ען אלארץ, ותחרין אלהוי. [ת': אבל תפילת מנחה, אומרים שמנחה הוא שם רבע האחרון של היום, נגזר מתרגום לרוח היום (בראשית ג', ח'), למנח יומא. והוא רגיעת חום היום, נטיית קרני השמש מן הארץ, ותנועת האויר.]

והכדא פסר ות': וכך פירש. הרמב"ן בפרשת (בראשית) [בא] (שמות י"ב, ו'), אן תסמת ות': שנקראת. מנחה, על שם מנוחת השמש.

(ערך שלח.)

ויסמי מגארי אלמא ואלקנא אלדי יגרי פיהא אלמא מן אלאעין ואלאנהר לאסקא אשגאר אלמדינה, בית השלחין, מן מעני מי השלח ההלכים לאט, ואת תעלותיה שלחה. [ת': וקוראים תעלות המים והצינורות שזורמים בהם המים מן המעינות והנהרות להשקות עצי העיר, בית השלחין, מענין (ישעיה ח', ו') מי השלח ההלכים לאט, (יחזקאל ל"א, ד') ואת תעלותיה שלחה.]

הסמ"ע סימן שכ"א (בחו"מ ס"ק א') כתב, על שם שנאמר (איוב ה', י') (השולח) [ושולח] מים על פני חוצות. ועיין תי"ט בתרא פ"ד (מ"ז), כלומר להכי נקראים שלחין, שצריכים לגשמים (שם). קפד

(ערך שלק.)

שלק. מי שלק (הלכות דעות פ"ד הי"ג). מי שלקות (תרומות פ"י מי"ב). אשה שהיא יושבת ושולקת שלקות. אם היתה שולקת קפה ירק. סאיר אלמסלוקאת, תסמי' שלק ושלקות. ואלפאעל, שולק ושולקין. [ת': כל הנשלקים, נקראים "שלק" ו"שלקות". והפועל, "שולק" ו"שולקין".]

שולק ומבושל. פירש רש"י פ"ב דביצה (דף טז), שולק, מבושל הרבה מאד, ממבושל קפי כל צרכו. וכן פירש בפ"ו דגדרים (דף מט.). וכן

קפד איני יודע מה כוונתו בציון זה 'שם'.

קפה לפנינו במשנה (טהרות פ"ב מ"א) 'האשה שהיתה כובשת ירק', ולא שולקת ירק. קפו תיבות 'ממבושל כל צרכו', הן תוספת מהרי"ץ על דברי רש"י, שכן משמע מדבריו

פירש רע"ו פ"ב דעוקצין הלכה ה'. קפי' והר"ן פירש בפ"ו דנדרים (דף מט.), בשיל ולא בשיל, דאף על גב דשליקא נמי משמע מבושל יותר מדאי, בלשון בני אדם בכלל מבושל הוא, ע"ש. ועיין פרי חדש יורה דעה סימן נ"ב ס"ק (ה') [ח'], ופרי תואר (יו"ד שם) ס"ק ו', יע"ש. ולשון הרמב"ם פ"ו מהלכות יום טוב, מוכח כדעת הר"ן, ע"ש הלכה ד'. וכן מוכח לשונו בפ"ז מהלכות שחיטה (ה"כ).

(ערך שנה.)

כותל שנותי (אהלות פ"ז מ"א). **הו מתל שני או שנית.** ות': הוא כמו שני או שנית.

פ"ז מאהלות (מ"א). זה לשון רע"ו, כותל הבנוי במקום שהים מגיע שם, בעת שהולך מזעפו ע"כ. וכפירוש הר"ש קפח' והרמב"ם פירש שם כפירוש המחבר. ותי"ט כתב בשם המגדל, כותל שְׁנִית, נראה לי לפרש מלשון שן סלע שלא נעשה בידי אדם. עוד [כתב] שם בשם הראב"ד, אית דגרסי כותל שנית, ר"ל בכותל העלייה קפ"ט השנית ע"ש.

(ערך שער.)

שער כותש (פאה פ"ב מ"ג). **קצבאן אלכרם אדא כאנה' קד אמתדת וארתפעת אלי' אן וצלה' סקה דאלך אלמוצע אלתי הי פיה, יסמוהא שער כותש. אי אנה צאר כאלבאב אלעאלי אלדי יצרב סקה אלבית.** ות': זמורות הכרם אם כבר התפשטו והתרוממו עד שהגיעו לתקרת אותו המקום שהם בו, יקראום שער כותש. כלומר, שנעשו כמו השער העליון שהוא מכה על תקרת הבית.

שם שפירש לפני כן 'מבושל, כהלכתו', דהיינו כל צרכו.

קפז וראה עוד בפירושו בנדרים (פ"ו מ"א).

קפח ואף שהרע"ו כתב 'וסוער' במקום 'מזעפו', לקח מהרי"ן תיבת 'מזעפו' מדברי הר"ש. שכן מקור דברי רע"ו מפירוש הר"ש הנ"ל, אלא שהרע"ו פירש 'בזעפו' דהיינו 'סוער' (ראה פירושו באהלות פ"ח מ"ו).

קפט בהעתק – העולה. והוא ט"ס.

שער כותש, פ"ה דכלאים (סוף) קצ (מ"ג), קצא ופ"ב דפיאה (מ"ג). ונץ רבינו, ושער כותש, גמה צארבה. יריד, אן כאנה' אגצאן אלאשגאר תצרב פי אלגדאר ותמתד עליה פקד אתצלת. וקאלו בגמ' כעלי במכתשת. יריד, אן תמתד אלאגצאן פי אלחאיט ע"כ. ואלחאצל מן דאלך, אן יקרונהא בשי"ן ימנית ובפתח. ואמא אלשארין רש"י ורע"ו ות"ט, פהם יקרונהא בשי"ן שמאלית ובצירי. וילתמסון דאלך מן קולה וימלט השעירתה, אלדי אלמענא פיה אגצאן אלשגר אלממתדה. קצב ות: ולשון רבינו, ושער כותש, שפע שיער המסובך זה בזה. כלומר, אם היו ענפי האילנות מכים בגדר ומתפשטים עליו, הרי נתחברו. ואמרו בגמרא (ראה ירושלמי פאה פ"ב ה"ג), כעלי במכתשת. כלומר, שמתפשטים הענפים בכותל. העולה מזה, שהיו קוראים אותה בשי"ן ימנית ובפתח. אבל המפרשים רש"י ורע"ו ות"ט, הרי הם יקראו אותה בשי"ן שמאלית ובצירי. ולמדו זאת מהנאמר (שופטים ג', כ"ו) 'וימלט השעירתה', שעניינו ענפי האילן המתפשטים.]

אות ת'

(ערך תחל).

תחל. לא יתחילו (ברכות פ"ג מ"ב). **ואם התחיל לא ישלים** (ברכות דף יד:). **מתחילין משבת שאחר חג הסוכות** (הלכות תפילה פי"ג ה"א). **מי שהתחיל** (חגיגה פ"ג מ"ז). **האשה מתחלת למנות** (הלכות איסורי ביאה פי"א ה"ב). **גמיע מא אסתעמל מן הדי' אללפץ, מענאה אלבדאיה ואלאבתדא, מן תחלה, תחלת דבר יוי בהושע.** [ת: כל השימושים קצב שבמלה זו, ענינם הראשית וההתחלה, מן (בראשית י"ג, ג') תחלה, (הושע א', ב') תחלת דבר יוי בהושע.]

מיחל ושותה (דמאי פ"ז [מ"ד]), פירש הר"ם, מתחיל [לשתות]. וכן פירש כפתור ופרח דף י"ו בשמו. קצ

קצ לא הבנתי משמעות מלה זו כאן.

קצא עד כאן הגהה קדומה. ומכאן ואילך הגהות מהרי"ץ.

קצב ולדעת רבינו ודעימיה, 'השעירתה' הוא שם מקום. וכפי שפירש בן שם הרד"ק.

קצג דהיינו כל הנטיות והגזרות של מלה זו.

קצד הגהה זו, מצורת הכתיבה, אינה נראית למהרי"ץ.

(ערך תיא.)

תיא. הפלפלין והתיאה (גדה דף נא:). **ויקרא איצ' ביא עויץ אלאלה.**
 [ת': ונקראת גם ביו"ד במקום האל"ף.] **החלתית והתי' והאלום** (טבול יום
 פ"א מ"ה) **וכו'.**

פ"א דטבול יום (מ"ה). **וקאל רבינו ז"ל, קיל, אן אלתייא אצל
 אלחלתית.** [ת': ואמר רבינו ז"ל, יש אומרים שהתייה הוא שורש החלתית.]

(ערך תפל.)

**וכדאלך ריק אלצאים, יסמי' רוק תפל, והו פיה סמיה שביה כדאת
 אלסמום. לדאלך כאנה' עטתה אדא גרח, מודיה גדא מנכיה.**
 [ת': וכן רוק הצם, נקרא רוק תפל, ויש בו ארס כעין בעלי הארס. לכן
 תהיה נשיכתו אם פצע, גורמת לנזק חמור.]

כאלוקי' מלמדה תפלות (סוטה פ"ג מ"ד). **רמב"ם פירש** (סוטה שם), **דברי
 הבאי ודברי משלים. לשון** (איוב ו', ו') **היאכל תפל. והר"ב פירש, חבור
 משכב אנשים, ר"ל כמו טפלות בפ"ה דכלים, טפלה של תנור** (עץ
 חיים פ"ה דסוטה). קצי

(ערך תרף.)

ההולך לתרפות והבא מן התרפות (עבודה זרה פ"ב מ"ג). **אסם אלמוצע
 מעאבד לע"ז, ומוצע יזאר ויחגון אליה. וסמי בדאלך, תהגין לע"ז
 ותקביח לעאבדיהא.** [ת': שם המקום לעבודת עבודה זרה, ומקום
 שמבקרים וחוגגים אליה. ונקרא כן, [דרך] ביזיון לעבודה זרה וגינוי
 לעובדיה.]

לאן הזה אללפצה, מענאהא אלנקץ ואלהואן (אלאקדמון ע"ס). [ת': כי
 מלה זו, עניינה המגרעת והבזיון (הקדמונים ע"ה).]

קצה תוספת על זה הערך.

קצו איני יודע אם הגהה זו למהרי"ץ. ושמא היא לאחד מקהילתו.